

ZON AAN HET ZENIT

RANGOON VERLOREN
WEERBARSTIG BONDGENOOT
WINST ZONDER PROFIJT
ANTI BRITS INDIË
ZURE JOE
ANGST VOOR CHINA
SEXTANT IN CAIRO
DODENSPoor

46

Terwijl Duitsland het nemen van definitieve beslissingen met het oog op de politieke en bestuurlijke toekomst van de veroverde gebieden wilde uitstellen tot na de eindoverwinning en Italië na korte tijd zoveel moeite had het eigen hoofd boven water te houden dat het nauwelijks in staat was in politiek opzicht ernstig aandacht aan de bezette gebieden te besteden, streefde de Japanse partner van *Führer* en *Duce* ernaar de militaire successen zo snel mogelijk door politieke herstructureringen te consolideren. Nu had Japan het in dat opzicht ongetwijfeld gemakkelijker dan Duitsland en Italië. Niet slechts beschikte het over een duidelijke visie, een uitgewerkte conceptie in het principe van de 'Groot-Oostaziatische welvaartssfeer onder suprematie van Japan', maar ook kon men in de veroverde landen een reëel en voor grote delen van de inheemse bevolking aantrekkelijk alternatief bieden voor de onbevredigende koloniale situatie waarin zij verkeerden. Het appel dat Japan niet naliet te richten tot de ontwakende nationalistische gevoelens was bij voorbaat van enig succes verzekerd.

De westerse mogendheden immers hadden in de jaren voor de oorlog verzuimd in voldoende mate tegemoet te komen aan dit ontwakend nationalisme in Zuidoost-Azië. Dat gold niet slechts voor Nederland, het ging in zeker zo sterke mate op voor Groot-Brittannië. Ook tijdens de oorlog zette Engeland zijn politiek van grote terughoudendheid met betrekking tot de wensen van de oosterse volken voort. In de zomer van 1941 werd een Birmaans verzoek het land na beëindiging van de oorlog de *dominion*-status te verlenen, botweg afgewezen; een klein jaar later liet Engeland onderhandelingen met de Indiase leiders over dezelfde problematiek op ondergeschikte punten afspringen — zowel de Birmaanse minister-president als Gandhi en Nehroe werden gevangengezet. En zelfs Australië — sedert lang als *dominion* volwaardig lid van de 'commonwealth' en bondgenoot in de oorlog — werd door de stugge houding van het Londense *War Cabinet* enige tijd tot een ietwat weerbarstig medestrijder gemaakt.

In politiek opzicht was Zuidoost-Azië een van de belangrijkste strijdtonelen tijdens de oorlog: het proces van dekolonisatie kreeg daar het eerst en het duidelijkst gestalte. Militair speelde het gebied in het verloop van de strijd tegen Japan een ondergeschikte rol — mede door de houding van China's leider Tsjang Kai-sjek. Zelfs de hoogst belangrijk geachte honderden kilometers lange spoorweg van Birma naar Bangkok, waarvan de aanleg meer dan honderdduizend krijgsgevangenen en dwangarbeiders het leven kostte, heeft voor de afloop van de oorlog geen enkele betekenis gehad.

A.H.P.

RANGOON VERLOREN

M. G. EMEIS JR.

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Birma, met zijn 600.000 km² even groot als de Benelux en Frankrijk samen, werd in 1937 door afscheiding van Brits-Indië een afzonderlijke eenheid in het Britse Gemenebest. Dat ging de extremistische, anti-Britse en vooral uit studenten bestaande Thakinpartij niet ver genoeg. Zij eiste volledige onafhankelijkheid en haar leiders bezochten herhaaldelijk Tokyo om daar steun te zoeken. De Birmaanse massa, vrijwel geheel analfabeet, toonde zich onverschillig en was vóór de oorlog noch pro-Brits noch pro-Japans.

In hetzelfde jaar 1937 gaf Tsjang Kai-sjek opdracht een weg van Tsjoengking naar Birma aan te leggen. Honderdduizenden Chinezen werkten er anderhalf jaar aan, Amerikaanse ingenieurs verbeterden hem, Japanse vliegers bombardeerden hem, Amerikaanse jachtvliegtuigen — zonder Amerikaanse kentekenen — vielen de Japanners aan. De Amerikaanse toe-

Een Japanse infanterie-rijwielfbrigade, over een van de schaarse wegen door de jungle op weg naar de Birmaanse hoofdstad Rangoon.

stellen droegen als kenteken alleen een tijger, hun bijnaam werd 'Vliegende Tijgers'. Mevrouw Tsjang Kai-sjek noemde ze dankbaar haar 'vliegende engelen' — geen wonder, want sinds de Japanners alle Chinese havens in handen hadden, was de Birmaweg de enige aanvoerlijn waarlangs — nu ongehinderd — Engels en Amerikaans oorlogsmaterieel China kon binnenkomen.

Afsnijding van die Chinese levensader was eind 1941 een belangrijk motief voor de Japanse aanval op Birma. Een belangrijk motief, maar lang niet het enige. Birma was 's werelds grootste teakhoutproducent, exporteerde van zijn rijst enorme hoeveelheden naar Brits-Indië, dekte 35 procent van de wolframbehoefte van

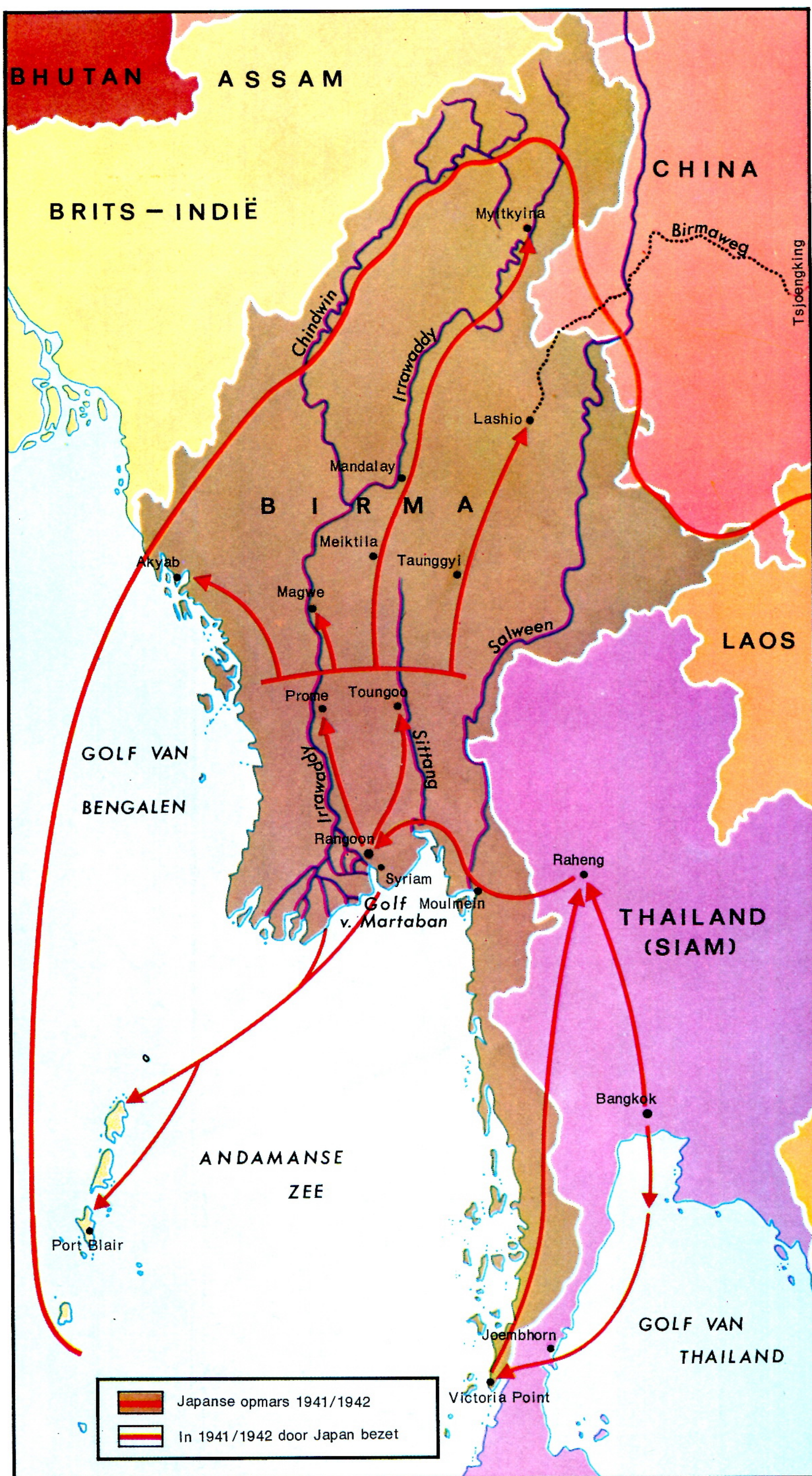
de *Commonwealth* en verwerkte zijn olie in de imposante raffinaderij van Syriam bij Rangoon. De Japanners wilden Birma hebben vanwege zijn rijst, olie en wolfram en om hun westflank op Malakka te beschermen; de Britten wilden Birma houden vanwege zijn rijst, olie en wolfram en om hun oostflank in Brits-Indië te beschermen. Dat laatste klemde temeer, omdat in Oost-India talloze munitiefabrieken op volle toeren draaiden.

Sinds generaal Wavell in juli 1941 opperbevelhebber in Brits-Indië was geworden, poogde hij Birma, dat onder het opperbevel Verre Oosten (Singapore) ressorteerde, onder zijn bevel te krijgen, hetgeen hem op 11 december 1941, dus pas na het uitbreken van de oorlog in het Verre Oosten, gelukte. De eenogige generaal (een oog verloor hij in 1914—1918 aan het front in Frankrijk) haalde zich hiermee een zware extra-last op de nek. Het nooit in gevaar geachte

Birma beschikte tot 1939 over bar weinig reguliere troepen: twee Britse bataljons, vier bataljons *Burma Rifles* en wat kleingood. De binnenlandse veiligheid en de grenspatrouillering vielen toe aan de negen bataljons van de Birmaanse militaire politie. De defensieversterking tussen 1939 en 1941 verliep moeilijk, doordat er als gevolg van de besnoeiing van het militaire apparaat in vredetijd een ernstig tekort aan kader, instructeurs, wapens en ander materieel bestond. Herfst 1941 was Birma's defensie dan ook nog uiterst 'poreus'. De legeronderdelen, slechts gedeeltelijk getraind, zaten vrijwel zonder artillerie, genie, mobiele medische en administratieve eenheden. Reserves aan geweren en mitrailleurs ontbraken. De voorraden handmitrailleurs, mortieren, mortiermunitie, granaten, anti-tankmijnen en stalen helmen waren ontoereikend. Het (kleine) waarnemerskorps bezat geen radioapparatuur, een inderhaast geformeerd regiment afweergeschut moest maandenlang trainen zonder één luchtdoelkanon. De luchtmacht in Birma telde eind 1941 maar één RAF-squadron van zestien Buffalo-jachtvliegtuigen en één AVG-squadron van Tomahawk P 40-jagers, gevlogen door Amerikaanse vrijwilligers (AVG = *American Volunteer Group*). De marine bestond uit vijf motorsloepen en wat hulpscheepjes. Birma's militaire inlichtingendienst was zo pover, dat bijvoorbeeld het over Siam vergaarde nieuws behalve gering ook hopeloos verouderd en dus in de ure des gevaars onbruikbaar was.

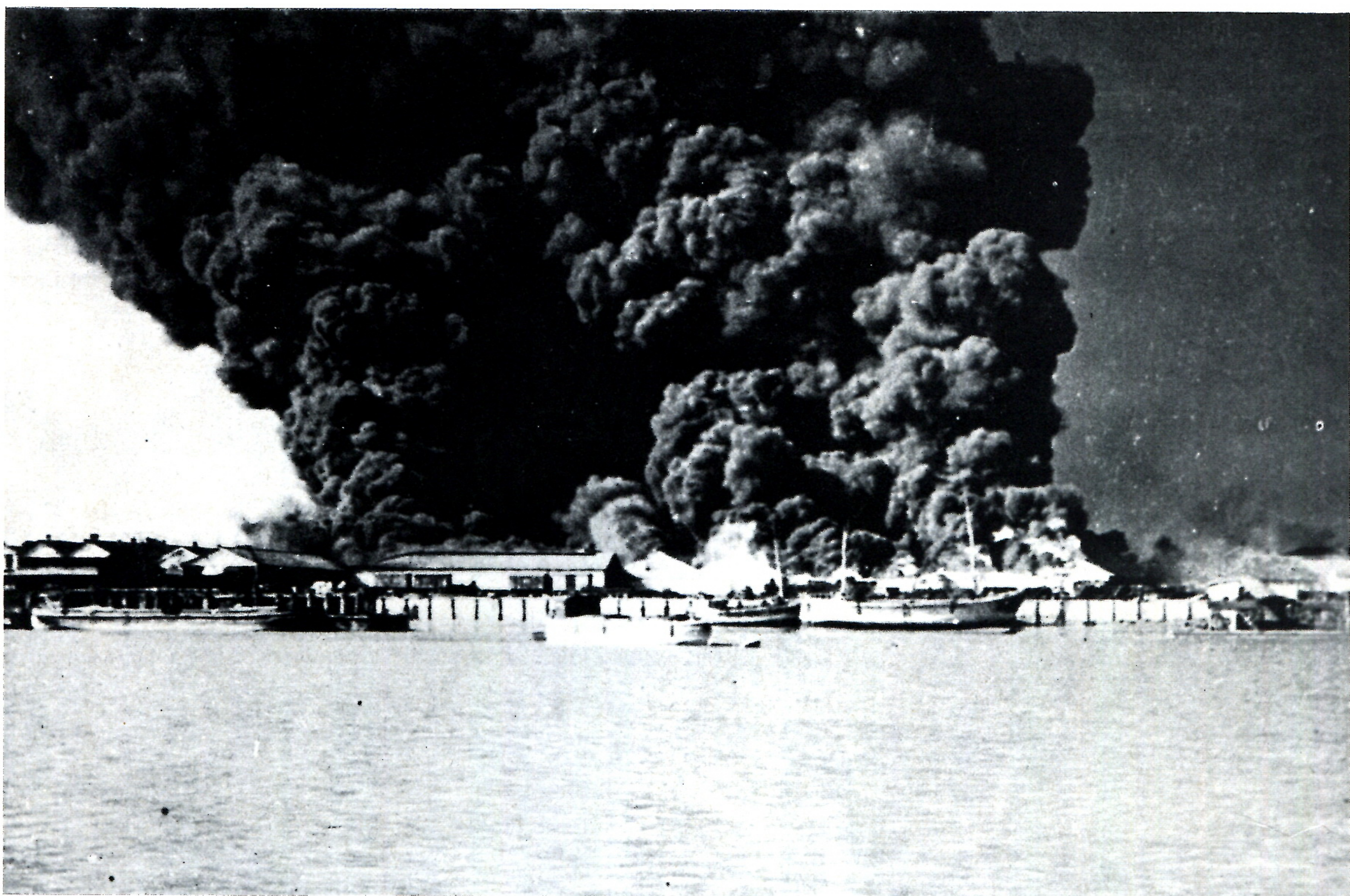
Op 11 december 1941 overschreden soldaten van het 143e regiment van de 55e Japanse divisie, drie dagen tevoren in Joembhorn geland, de Siamees-Birmaanse grens. Na de bezetting van Birma's uiterste zuidpunt, Victoria Point, bereikte het 143e nog vóór het einde van het jaar Raheng, 750 kilometer noordwaarts in Siam, waar de 55e divisie al haar hoofdkwartier had gevestigd en bezig was de weg door het gebergte naar Moulmein te verbeteren. Inmiddels tastten de Japanners de luchtverdediging van Rangoon af, Birma's belangrijkste stad en haven, 40 kilometer van zee aan de Irrawaddydelta gelegen en met een half miljoen inwoners. Het gros van Birma's in- en uitvoer werd hier verwerkt door Brits-Indische havenarbeiders, die behalve hun loonzakje geen enkele binding met Birma hadden. Het merendeel van hen nam dan ook onverwijd de benen na de eerste Japanse luchtaanval op 23 december, die bij volslagen afwezigheid van luchtafweergeschut uitsluitend door een handvol RAF- en AVG-jagers moest worden opgevangen. Onder de bevolking, die geen dekking zocht, maar zich op straat aan de luchtgevechten vergaapte, vielen tweeduizend gewonden. Door de exodus uit de stad werd de haven volledig versperd. De tweede luchtaanval kwam op eerste kerstdag en verhaastte de algemene uittocht. Twee dagen later arriveerde luitenant-generaal T. J. Hutton, Wavells stafchef in Brits-Indië, in Rangoon om het commando over heel Birma op zich te nemen. Zijn herculestaak — *'the task of making bricks without straw'* — werd nog verzaamd, toen de Japanners op de laatste januaridag het belangrijke Moulmein innamen: stad én haven én vliegveld.

Rangoons bevolking van 500.000 zielen was toen al gehalveerd, mede ten gevolge van geruchten dat de Japanners van plan zouden zijn de stad vijftien dagen achtereen te bombarde-

Een overzicht van de Japanse opmars in Birma in 1941 en 1942. Voornaamste doel van deze operatie: het afsnijden van de Birmaweg die, nadat de Japanners de Chinese

havens hadden veroverd, de enige weg was waarlangs Engels en Amerikaans materieel China kon bereiken. De Britse verdediging was te zwak om de vijand tegen te houden.

Associated Press

ren. Op 20 februari begon de totale ontruiming. Alle burgers die geen essentieel werk verrichtten, kregen bevel te evacueren, de raffinaderij in Syriam werd gesloten. Een dag later reisden de patiënten van het ziekenhuis per trein naar Mandalay. Met stokslagen joegen de verplegers de krankzinnigen uit de gestichten en de gevangenen werden opengezet. Van dat moment af waren wet en orde verdwenen. 'Overall woedden branden. Sommige braken uit door Japanse bommen, sommige door onze eigen vernielingscommando's, andere door vijfde-colonne-agenten en veel en veel meer door de idioten.' Fielding-Hall, de hoofdamtenaar die de misdadigers te vroeg had vrijgelaten, pleegde zelfmoord. Bijna alle politie was vertrokken. Winkels en woningen werden geplunderd. Hele wijken gingen in vlammen op. Een uitgaansverbod en het bevel aan de laatste eenheden van de militaire politie plundersaars terstond neer te schieten, beperkten de pyromanie enigszins, maar beëindigden haar niet. De chaos werd nog vergroot, doordat de Japanners op 25 en 26 februari probeerden de superioriteit in de lucht boven Rangoon te verweren. Toen zij een vijfde deel van hun 170 jagers en bommenwerpers (telkens tijdig gesignaleerd door de Britse radar) hadden verspeeld, gaven ze de moed en de poging op. Voorlopig vertoonden ze zich niet meer boven de stad, zodat de aanvoer van de laatste versterkingen voor het Birmaleger via Rangoons haven alsook de latere evacuatie van de stad ongehinderd konden plaatsvinden.

Op 28 februari gaf generaal Hutton bevel met

de tweede fase te beginnen. Alleen de vernielingsploegen moesten blijven, ieder ander diende onmiddellijk te vertrekken. Reeds een dag later zou de derde en tevens laatste fase ingaan, maar op Wavells bevel werd dat uitgesteld, totdat de troepenversterkingen die op zee onderweg waren, in Rangoon zouden zijn ontscheept. Zo stonden de zaken, toen Hutton, te slap geacht, na amper zestig dagen zijn commando aan generaal Alexander moest overdragen. Deze zag aanvankelijk nog een kleine kans de stad te behouden, maar op 6 maart bleken de Japanners al zo dicht genaderd, dat zijn optimisme vervloog. Diezelfde nacht begon de grootscheepse vernieling. De olieraffinaderij in Syriam, alle olietanks, de elektriciteitscentrale en vele openbare gebouwen gingen de lucht in of in vlammen op. Machines, locomotieven en voertuigen die men niet meer had kunnen wegvoeren, werden onbruikbaar gemaakt. Aan de havenkant werden pieren en pakhuizen opgeblazen, dynamietladingen knakten kraan na kraan en sloegen onder de waterlijn gaten in de rompen van stoom- en motorschepen, die daarop vollieden en kapseisden. Lang niet alles echter kon door zo weinigen zo snel worden vernietigd. Talloze pakhuizen, fabriekjes, kademuren en pieren bleven onbeschadigd. Spijtig merkt de auteur Woodburn Kirby op dat de haven na de vernielingen en evacuatie toch nog 'meer divisies kon verzorgen dan de Japanners ooit in Birma zouden inzetten'.

De Britse en Amerikaanse vliegtuigen verlegden hun basis van Rangoon naar het oosten

van Brits-Indië. De marine zond haar zeewaardige motorsloepen naar Akyab, liet een paar mijnenvegers wegslepen en vernietigde het restant. Op 7 maart om half acht 's morgens reed de laatste trein Rangoon uit; nog geen etmaal later voer de 'Heinrich Jensen', een gevorderd Deens schip, met de vernielingcommando's aan boord als laatste de haven uit. De Japanners hadden intussen behalve hun 55e ook hun 33e divisie in Siam-Birma ingezet en het 215e regiment bereikte op 8 maart omstreeks twaalf uur 's middags het tot zijn verbazing ontruimde Rangoon. Twee weken later volgde de bezetting van de strategisch belangrijke Andaman Eilanden, waar Port Blair een potentiële eersterangs basis voor vlieg- en onderzeeboten vormde.

Rangoons val bracht een totale ommekeer in in de strijd om Birma. Niet de geallieerden, maar de Japanners hadden nu het voordeel van de verbindingen over zee. Generaal Iida kon zijn 15e leger dan ook weldra versterken met troepen uit Malakka en Nederlands-Oost-Indië, een konvooi uit Japan bracht hem nog een bijna volledige divisie, zijn luchtmacht kwam op 420 vliegtuigen. Daarmee bombardeerde hij de Britten weg van hun vliegvelden Magwe en Akyab, zodat zij hun vliegbases naar Oost-India moesten verleggen. Vervolgens richtte Nippon zijn bommen en boordmitrailleurs op weg- en spoorwegknooppunten, waarbij Meiktila en Mandalay zwaar werden gehavend, en op de scheepvaart op de Irrawaddy. De massale vlucht van de bevolking, met inbegrip van politie- en spoorweg-

Associated Press

personeel, naar het oerwoud veroorzaakte een fatale desorganisatie en vergemakkelijkte de dubbele Japanse opmars naar het noorden: via Prome en via Toungoo naar Mandalay, door de dalen van de Sittang en de Irrawaddy. Wavell hield het gros van zijn luchtmacht in Oost-India en stond daarvan slechts zes Blenheims en acht Hurricanes af om 'voor bepaalde tijd' boven Birma te opereren. Het moreel van de Britse en verbonden troepen, die wekenlang geen Brits vliegtuig te zien kregen, daalde bedenkelijk. Op 30 maart namen de Japanners Toungoo, op 2 april Prome.

De samenwerking met de Chinezen liet, zacht gezegd, zeer veel te wensen over. Tsjang Kai-sjek had de Amerikaanse generaal Joe Stilwell als stafchef en commandant van alle in Birma opererende Chinese troepen geaccepteerd, maar elk bevel van Stilwell (die vloeiend Chinees sprak) moest door *generalissimo*

Boven: Mandalay, de Birmaanse stad met de vele pagoden, werd door de Japanners zwaar gebombardeerd. Van het schitterende stadsbeeld bleef niet veel over.

Rechts: in het voorjaar van 1942 vielen Japanse bommenwerpers onder andere de stad Maymyo aan, waarin generaal Stilwell op dat moment zijn hoofdkwartier had.

Linksboven: de brandende olietanks van de Birma Oil Company, nadat de Britten in de nacht van 6 op 7 maart 1942 waren begonnen met de vernielingen in de haven van Rangoon.

Associated Press

In die tijd hadden de Birmanen zo'n vertrouwen in de Japanners, dat ze niet eens dekking zochten als de Japanse bommenwerpers verschenen. Sommigen trokken hun hemden uit en wuifden de vliegers een welkom toe; ze zongen, dansten en klaptten in de handen; ze schreeuwden en kopjeduikelden, alsof het ze geen steek kon schelen wat er gebeurde. En het waren niet alleen de eenvoudigen van geest die zich zo gedroegen — ook vele nationalistische leiders deden eraan mee. Ik probeerde ze tot bezinning te laten komen. 'Allemaal goed en wel, vrienden', zei ik,

WELKOM, NIPPON

'maar zelfs als jullie gelijk zouden hebben en jullie Japanse vriendjes jullie niet zouden bombarderen, is er een kans dat de Engelse vliegers zeggen: 'Hé, kijk die lui eens blij zijn met de komst van de Jappen; laten we die maar eens te pakken nemen.' En als ze dan hun bommen laten vallen, worden jullie allemaal voor niets gedood. Doe toch niet zo stom.' Maar als ik op die manier stond te preken, riepen ze me toe dat ik niet zo benauwd moest zijn, als ik een nationalistische

leider wilde zijn. De gevangenen uit Insein, Rangoon en andere delen van beneden-Birma gaven hun gelijk, omdat ze al zoveel Japanse vliegtuigen hadden gezien. 'Ze vallen geen Birmanen aan', zeiden ze. 'Dat weten we toch, want ze vloegen iedere dag over de gevangenis in Insein. Doe toch niet zo schijterig, man.' En ze schaarden zich bij de andere partij.

(Uit: 'Burma under the Japanese', door Oe Noe, oud-premier van Birma — New York 1954)

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Tsjang worden gefiatteerd. Toen de geallieerden na de val van Toungoo en Prome op een west-oostfront honderd kilometer noordwaarts wilden standhouden, vroeg men hulp aan Tsjang. Die beloofde een regiment, na veel aandrang een divisie — en stuurde niemand. Op 17 april beval Stilwell de Chinese generaal Toe Yoe-ming met de 200e Chinese divisie naar Meiktila op te rukken. De Chinees verklaarde zich met het bevel akkoord, maar voerde het niet uit. Een andere Chinese eenheid was pas bereid Stilwells bevel tot herovering van het dorp Taunggyi op te volgen, nadat hij een omkooppremie van 50.000 roepiahs had uitgelopen.

Ondanks improvisatie en vindingrijkheid en

Toen de Japanners na het vertrek van de Engelsen Mandalay binnentrokken, vertoonde de stad nog alle sporen van de zware bombardementen door de Japanse luchtmacht.

ondanks gedurfde tegenaanvallen verergerde de situatie voor de Britten, bovendien geteisterd door dysenterie en malaria, elke week. Op 29 april ontruimden zij het platgebrande Mandalay, tegelijkertijd viel Lashio en daarmee was de Birmaweg naar China op twee plaatsen geblokkeerd. Alexander besloot dat zijn voornaamste taak nu de verdediging van Brits-Indië was, en Wavell rapporteerde in een somber overzicht van de toestand: 'We dragen de staart mooi hoog, maar veel gekwispel is er tot

duisverre niet bij.' Akyab viel op 4 mei, Myitkyina op 8 mei, de moessonregen begon op 12 mei; net op tijd had Alexander zijn leger, zelfs zonder dat het ooit zijn onderlinge samenhang had verloren, voor die jaarlijkse zondvloed behoed. Wavell stak hem daarvoor in zijn eindrapport aan Churchill een welverdiende pluim op de helm — de terugtocht in Birma (duizend mijl in vijftien weken) was de langste ooit door een Brits leger gemaakt. De Britten, Brits-Indiërs en Birmanen verloren daarbij 4000 doden en gewonden en 9500 vermisten, de Japanners 4600 doden en gewonden. Tijdens de campagne waren de vliegtuigverliezen aan geallieerde zijde 116, terwijl de tegenstanders er 117 in de strijd kwijtraakten.

WEERBARSTIG BONDGENOOT

HANS BRONKHORST

Winston Churchill heeft na de oorlog een zeer prijzende opmerking gemaakt over het aandeel van Australië in de oorlogvoering. Hij schrijft: 'Nooit zullen wij het edele motief vergeten op grond waarvan Australië zijn enige drie complete divisies, de bloem van zijn mannelijke bevolking, naar de strijd in het Midden-Oosten zond, of het aandeel dat die troepen hadden in alle veldslagen daar, waarin ze dapper streden.' Maar in de zomer en herfst van 1941 en vooral in de eerste maanden van 1942 is er ernstige wrijving geweest tussen de Britse oorlogsleider en enige achtereenvolgende premiers van Australië. Aanleiding tot die wrijving was eerst de Australische eis tot terugtrekking van de Australische troepen uit Tobroek en vervolgens de

De aankomst van de Australische premier Menzies in Engeland op 20 februari 1941. De 'dominion'-leider maakte spoedig bezwaar tegen de besluitvorming in het 'Empire'.

Australische weigering om de Australische 7e divisie van het Midden-Oosten naar Birma te sturen.

Australië is in de beginfase van de oorlog een weerbarstige bondgenoot geweest. Sir Robert Gordon Menzies en de twee volgende premiers, Arthur Fadden en John Curtin, kwamen allen vroeg of laat in conflict met Englands *prime-minister* Churchill.

Menzies, die op 26 april 1939 premier van Australië was geworden, bracht in het voorjaar

van 1941 een langdurig bezoek aan Engeland om mee te praten over de oorlogvoering. Gedurende twee maanden nam hij deel aan kabinetsvergaderingen, maar bij zijn vertrek was hij niet tevreden over de wijze van besluitvorming in het *Empire*. Menzies wilde een 'imperiaal' oorlogskabinet met permanente vertegenwoordigers van de vier *dominions*: Australië, Nieuw-Zeeland, Canada en Zuid-Afrika. Hij vond ook dat Churchill zich een te grote, persoonlijke macht had aangemeten. Menzies besprak deze grieven openlijk met Churchill, maar de Britse premier was het niet met hem eens en ook bij de leiders van de drie andere *dominions* kreeg Menzies geen steun voor zijn denkbeelden.

De reis van Menzies naar Engeland was bij de Australische socialistische partij niet in goede aarde gevallen. Op 25 augustus eiste de *Labour Party* het aftreden van het kabinet-Menzies. Drie dagen later nam Menzies zijn ontslag; hij werd opgevolgd door zijn plaatsvervanger Arthur Fadden. Met diens machtsovername begonnen voor Churchill pas de echte moeilijkheden. Hij schreef later over die periode: 'Er ontstond een scherp meningsverschil waarvan onze oorlogsinspanning niet onaanzienlijke schade ondervond.'

Het kabinet-Fadden besloot onder zware druk van de Australische *Labour Party* de Australische troepen terug te trekken uit het belegerde Tobroek. Generaal Claude Auchinleck, sinds 5 juli 1941 bevelhebber voor het Midden-Oosten, verzette zich heftig tegen deze Australische beslissing. Hij wist niet hoe hij die operatie zonder grote risico's moest uitvoeren en bovendien zag hij zijn plannen voor een nieuw offensief in Noord-Afrika bedreigd. Op 11 september zond Churchill een boodschap aan premier Fadden, waarin hij wees op de moeilijkheden bij de aflossing. Hij waarschuwde ook tegen verklaringen in het Australische parlement over deze zaak, omdat iedere bekendmaking over evacuatie van de Australische troepen zou kunnen leiden tot zware bombardementen van de haven van Tobroek, waarvan de Australische soldaten het slachtoffer zouden kunnen worden. Maar premier Fadden was onvermurwbaar en Churchill beloofde hem dat er bevelen zouden uitgaan in overeenstemming met de beslissing die de Australische regering had genomen.

Fadden werd begin oktober 1941 tot aftreden gedwongen en opgevolgd door de *Labour*-leider John Curtin. Op 14 oktober richtte Churchill een verzoek tot premier Curtin om de overgebleven Australische troepen in Tobroek te laten tot Auchinleck zijn veldslag gewonnen zou hebben. Churchill verzekerde Curtin dat diens instemming met het verzoek 'zou worden toegejuicht als een daad van kameraadschap in de huidige worsteling.' Maar ook met Curtin was het niet mogelijk om tot overeenstemming te geraken.

Op 25 oktober werd inderdaad een poging gedaan de laatste 1200 Australische militairen uit Tobroek weg te halen. Maar deze poging faalde. Een dag later liet Churchill Curtin telegrafisch weten dat de evacuatie door luchtaanval len onmogelijk was gemaakt. Eerst in november zou de aflossing voltooid kunnen worden. 'Al wat menselijk mogelijk is, werd gedaan om aan uw wensen gehoor te geven', seinde Churchill de Australische premier.

Dit Brits-Australische incident speelde zich onder de grootste geheimhouding af. Noch in Australië, noch in Engeland wist het grote publiek wat er aan de hand was. Eerst na de oorlog is de affaire bekend geworden.

Tegen de achtergrond van deze gebeurtenissen in de zomer en de herfst van 1941 moet het grotere conflict tussen Churchill en de regering Curtin worden gezien, dat verband hield met de opmars van Japan.

Deze affaire begon op 27 december 1941 met een artikel van premier Curtin in 'The Herald', een krant in Melbourne. In Australië trok het stuk niet eens zo erg de aandacht, maar toen de inhoud in Engeland bekend werd, was Churchill zeer ontstemd.

Het is absoluut noodzakelijk dat geen officieel geschil tussen Groot-Brittannië en Australië rijst. Alle persoonlijke gevoelens moeten daarom ondergeschikt worden gemaakt aan uiterlijke schijn van eensgezindheid. Moeilijkheden zijn goeddeels hierdoor ontstaan, dat wij geen enkele Britse infanteriedivisie aan de diverse acties laten deelnemen en daarom de wereld en Australië doen veronderstellen, dat wij onze strijd alleen door 'dominion'-troepen laten uitvechten.

(Uit Churchills memoires)

De echte moeilijkheden met Australië begonnen pas, toen Menzies in augustus 1941 werd opgevolgd door Arthur Fadden.

In het artikel schreef Curtin (onder de kop 'De taak die voor ons ligt') dat hij de strijd in de Stille Oceaan weigerde te zien als 'een ondergeschikt onderdeel van het algemene conflict'. Deze opmerking sloeg duidelijk op Churchill, die er vast van overtuigd was dat eerst de Duitsers verslagen moesten worden. De Britse premier was bereid het risico te nemen dat de Japanners daardoor enige verafgelegen gebieden zouden veroveren. Pas als de geallieerden met de Duitsers hadden afgerekend, zouden zij de gebieden bevrijden, die door Japan bezet waren. Churchill had Roosevelt tot dit *Germany-first*-principe weten over te halen, maar dat wist de Australische premier niet. Curtin had meer vertrouwen in de Verenigde Staten dan in Engeland. In zijn artikel schreef hij dan ook: 'Zonder enige geremdheid wil ik duidelijk maken dat Australië naar Amerika kijkt, zonder wroeging met betrekking tot onze traditionele banden en onze verwantschap met het Verenigd Koninkrijk.' Vooral aan deze opmerking ergerde Churchill zich.

De spanningen bereikten bijna twee maanden later een hoogtepunt, toen de Britse premier

een ernstige tactische fout maakte door over de Australische troepen te beslissen zonder voorafgaand overleg met de Australische regering. Churchill onderschatte daarbij Curtins vastbeslotenheid de Australische troepen vóór alles te gebruiken om het eigen land te verdedigen tegen de oprukkende Japanners.

Op 22 februari gaf Churchill opdracht de Australische troepen van het Midden-Oosten naar Birma te sturen. Pas nadat hij dit bevel had gegeven, zond hij Curtin een telegram, waarin hij onder andere zei: 'Wij konden ons niet voorstellen dat u het verzoek van ons en van de president van de Verenigde Staten zoudt weigeren voor overplaatsing van de voornaamste Australische divisie om de situatie in Birma te redden. Wij wisten dat, als onze schepen hun normale koers zouden vervolgen, terwijl wij wachtten op uw formele goedkeuring, zij óf te laat in Rangoon zouden aankomen, óf niet genoeg brandstof zouden hebben om daarnaar toe te varen.'

De Australische Hoge Commissaris in Londen, Bruce, die het aanvankelijk persoonlijk wel eens was geweest met het Britse voorstel de Australische 7e divisie in Birma in te zetten en dat ook aan zijn premier had laten weten, was nu verbijsterd door het eigenmachtige optreden van Churchill. Prompt seinde hij Curtin dat hij Churchills manier van doen 'arrogant en beledigend' vond. In opdracht van de Australische regering sprak Bruce met de Britse vice-premier Clement Attlee. Bruce zei dat hij zeer bezorgd was over 'de gespannen betrekkingen die gegroeid waren tussen het Verenigd Koninkrijk en de Australische regering'. Hij deelde mee dat Australië erop stond zijn eigen divisies terug te krijgen. De Australische 7e divisie keerde daarop in maart 1942 naar Australië terug.

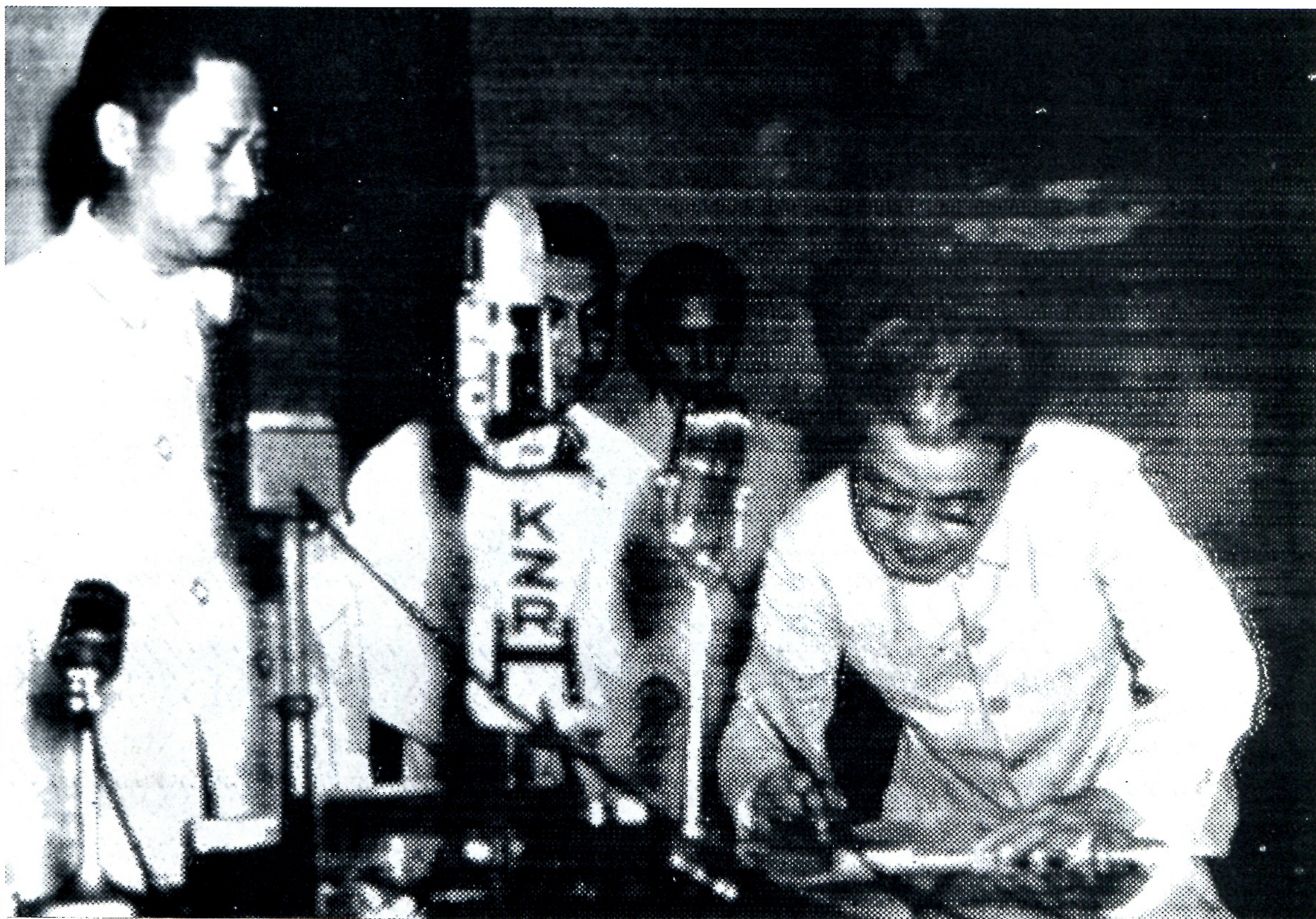
Op 31 maart werd Bruce door Churchill ontvangen. De Britse premier begroette hem koel en hield een tirade tegen de Australische regering, die volgens hem een onmogelijke houding aannam. Hij sprak over het terugtrekken van de Australische troepen uit Tobroek en over de Australische weigering de 7e divisie naar Rangoon te laten gaan. Op 4 juni 1942 werd premier Curtin benoemd tot geaccrediteerd vertegenwoordiger van Australië bij de oorlogsraad van het Verenigd Koninkrijk. Eerder was hij al benoemd tot buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister bij de Nederlandse regering.

Churchills vice-premier Clement Attlee, leider van de *Labour-Party*, bleek niet zo zwaar te tillen aan de moeilijkheden met Australië. Dat kan men althans opmaken uit een verklaring die hij aflegde in 1959. Toen hem in een interview gevraagd werd of de Gemenebestlanden tevreden waren geweest met de algemene leiding van de oorlog, antwoordde hij:

'Er waren gedurende enige tijd moeilijkheden met de Australiërs. Zij wilden een groter aandeel in de leiding van de oorlog en ze wilden dat hun vertegenwoordiger hier bij elke vergadering aanwezig zou zijn. Dat was Bruce. Dit werd door Churchill niet bepaald welwillend opgenomen. Ik haalde Bruce erbij waar ik maar kon, maar zij wilden permanent iemand in het oorlogskabinet, wat je niet kon doen zonder iedereen erbij te halen. Winston was tegen een soort Gemenebestkabinet. Ik was het met hem eens.'

WINST ZONDER PROFUT

DRS. R. DE BRUIN

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Het gebied dat Japan begin juni 1942 beheerste, was ontzaglijk uitgestrekt. Had Japan voor december 1941 reeds grote delen van China (Mantsjoerije, de kustprovincies, Formosa en Hainan), het noordelijk deel van Frans-Indo-China en Thailand bezet, na deze gedenkwaardige datum werden de rest van Zuidoost-Azië en de eilandgroepen in de Zuid-Pacific toegevoegd aan de reeds zeer uitgestrekte Japanse invloedssfeer.

Tussen leger en marine heerste een geweldige naijver. Daarom was al op 26 november 1941 een algemene overeenkomst gesloten betreffende het Japanse militaire bestuur over de te veroveren gebieden. Het leger zou Hongkong, de Filippijnen, Malakka, Sumatra, Java, Brits-

In tegenwoordigheid van de toekomstige president van de Filippijnen, Laurel, bezegelt de Filippijnse vertegenwoordiger to Tokyo, Aguinaldo, in oktober 1943 de onafhankelijkheid van zijn land.

Borneo en Birma gaan beheren; onder gezag van de marine zouden komen Nederlands-Borneo, Celebes, de Molukken, de Kleine Soenda Eilanden, Nieuw-Guinea, de Bismarck Archipel en Guam, en verder zou de marine nog operatiebases vestigen in Hongkong, Manila, Singapore, Penang, Soerabaja en Davao (Zuid-Filippijnen). Hoewel de scheepvaart onder toezicht van de marine zou komen, zouden lokale legerbevelhebbers voor hun gebied de

beschikking krijgen over hun eigen vaartuigen. Het Japanse rijk was door al deze veroveringen de grootste producent ter wereld geworden van rubber, kina, rietsuiker, kopra en tin. Uitgestrekte thee-, koffie- en tabaksplantages waren onder zijn beheer gekomen en het had grote oliebronnen ter beschikking gekregen. Maar wat kon Japan ermee doen? De meeste veroverde oliebronnen waren onbruikbaar gemaakt, de installaties moesten eerst hersteld worden en olie-experts zouden moeten worden aange trokken. De produkten uit de cultures waren voor Japan weinig winstgevend. Transport naar Duitsland was ondoenlijk, want de weg via de Sowjetunie was versperd en vervoer met onderzeeboten was slechts lonend voor kost-

bare ladingen die voor de Duitse oorlogvoering onmisbaar waren. Met de overige landen die deze produkten hadden kunnen kopen, was Japan in oorlog. Het had militair wel de overwinning behaald, maar economisch profijt leverden zijn veroveringen eigenlijk nauwelijks op. Bovendien was het nog niet zeker dat Japan deze gebieden zou kunnen behouden; de beslissende slagen moesten immers nog geleverd worden.

Om de oorlog in de Pacific te kunnen beginnen hadden de Japanse ultranationalisten destijds door moord, terreur en intimidatie de meerderheid van de Japanse bovenlaag tijdelijk tot zwijgen moeten brengen. Zij hadden ook gezorgd voor het samengaan van de belangen der

grote concerns met die van de militaristen. Voorts hadden zij nationalistten uit de zuidelijke gebieden aangemoedigd en financieel gesteund, waardoor Japan de oorlog kon beginnen onder het voorwendsel Aziaten te willen bevrijden die zuchtten onder het koloniale juk van de westerse mogendheden.

De snelle voortgang op bijna alle fronten plaatste Japan plotseling voor grote problemen. Niet alle Japanse opperofficieren die deze overwinningen mogelijk gemaakt hadden, behoorden tot de ultra's. Er waren er bij die zeer sceptisch stonden tegenover de rol van Japan in de dekolonisatie van Zuidoost-Azië. Onder hen was luitenant-generaal Shojiro Iida, de veroveraar van Birma. Hij werd zelfs, voor de

Japanners dit land 'onafhankelijk' maakten, vervangen door luitenant-generaal Shozo Kawabe, die beter te vinden was voor de Japanse marionettenpolitiek. Luitenant-generaal Hitoshi Imamura, die Java veroverde, bleek te zachtzinnig tegenover de Nederlanders. In november 1942 werd hij weggezonden naar de vooruitgeschoven post Rabaul, die hij later, vrijwel geheel geïsoleerd, verdedigde tegen de oprukkende Amerikanen.

In Japan zelf begon de tot zwijgen gebrachte meerderheid zich ook weer te roeren. Rondom het blad 'Chukoron' (Stem van het Centrum) groepeerden zich vooraanstaande Japanners, die zich kritisch uitlieten over Japanse pogingen de westerse invloed uit de vroegere kolo-

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Boven: luitenant-generaal Shozo Kawabe, die de veroveraar van Birma, Iida, als opperbevelhebber in Birma opvolgde.

Links: U Ba Maw bevond zich in juli 1943 te Tokyo om er met de regeringsleiders van Japan besprekingen te voeren over de onafhankelijkheid van Birma.

Rechts: een overzicht van de situatie in het westelijk bekken van de Stille Oceaan voor en tijdens de Japanse bezetting. Ingetekend zijn de Amerikaanse, Engelse, Franse en Nederlandse gebieden in 1940 en de Japanse veroveringen tot 1942.

niën in Zuidoost-Azië te bannen. Een van hen, luitenant-generaal der genie ir. Reikichi Tada, had een studie gemaakt van het bestuur in Nederlands-Indië. Hij publiceerde in 1943 in bovengenoemd blad zijn voor het Nederlandse koloniale regime vleiende bevindingen en werd daarvoor gestraft met vervroegde pensionering. Daarnaast waren er ook de Japanse industriebaronnen, die de ultra's gesteund hadden. Zij verwachtten na de veroveringen een premie te ontvangen. In de bezette gebieden werden de eigendommen die in de produktiesfeer lagen, via bepaalde bureaus toegewezen aan Japanse concerns. Dit was subtiel werk, omdat de buit zo eerlijk mogelijk verdeeld moest worden naar rato van de belangrijkheid der onderscheiden

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

maatschappijen in Japan zelf. Dat dit gepaard ging met veel touwtrekkerij en vriendjespolitiek was uit de aard der zaak bijna een vanzelfsprekendheid.

Daarbij moest Japan ook zijn belofte inlossen ten aanzien van de bevrijde volken in Zuidoost-Azië zelf. Midden in het krijgsgewoel dienden er maatregelen getroffen te worden die voor de nationalistten onder hen aanvaardbaar waren, terwijl toch rekening moest worden gehouden met het eigenbelang: het voor Japan behouden van de veroverde gebieden. Met de exploitatie van die gebieden zat het Japan bepaald niet mee. Veel experts waren zorgvuldig geselecteerd en opgeleid door de *Okawa Juku* te Tokyo, een instituut onder professor Shumei

Okawa, een der prominenten van de *South Manchurian Railway Company*. Op 8 mei 1942 had de 'Taiyo Maru' enige honderden van deze Japanse deskundigen aan boord. Ze waren op weg naar hun nieuwe werkterrein in de zuidelijke gebieden, maar het schip werd door de Amerikaanse onderzeeboot 'Grenadier' bij Kioesjoe (Japan) tot zinken gebracht. Het grootste deel der opvarenden kwam daarbij om.

Voor het bestuur van de veroverde gebieden was op 1 november 1942 een apart ministerie voor Groot-Oost-Azië ingesteld onder de niet-militair Kazuo Aoki. De veroverde gebieden konden niet als koloniën beschouwd worden, daarvoor was de tijd, volgens de opvatting van

de Japanse ultra's, reeds voorbij. Onder Buitenlandse Zaken konden ze echter ook niet ressorteren. Daartoe stonden ze in Japanse ogen weer niet op een voldoende hoog niveau van ontwikkeling. Bovendien stuitte Japan nog op de moeilijkheid dat deze vroegere koloniën in een verschillend stadium van staatkundige ontwikkeling verkeerden. Zo kende Birma reeds een zekere mate van zelfbestuur; het bezat sinds 1923 een soort constitutionele regering naar westers model. De uitvoerende macht was in handen van een uitvoerende raad van twee leden, bijgestaan door twee ministers die verantwoording schuldig waren aan een wetgevende raad. Het merendeel van de leden van de wetgevende raad werd gekozen door

Birmanen. Maar hun macht werd geneutraliseerd door de niet door Birmanen gekozen leden, te weten de vertegenwoordigers van commerciële belangen van buitenlanders en van andere minderheden, tezamen met benoemde ambtenaren. Met de val van Mandalay op 1 mei 1942 was het bestuur over Birma in Japanse handen gekomen. Al spoedig werd een voorlopige regering gevormd door vooraanstaande Birmanen, die reeds onder de Britten regeringsfuncties hadden bekleed. Het Birmaanse onafhankelijkheidsleger, dat met de Japanse strijdkrachten was meegekomen, werd tegelijkertijd omgedoopt tot het leger voor de verdediging van Birma. In eerste instantie werden de Birmaanse verlangens om een republiek te

nant-generaal S. Iida. Het gezag van U Ba Maw onder de Birmaanse nationalististen was een doorn in het oog van de Japanners. Deze wensten eigenlijk een Birma, dat een figurantenrol zou spelen in de welvaartssfeer van Groot-Oost-Azië. Hierin paste U Ba Maw als sterke man van Birma in het geheel niet. De Japanners besloten echter in mei 1943 Birma toch meer onafhankelijkheid te verlenen, op voorwaarde dat dit land door een oorlogsverklaring aan Engeland en de Verenigde Staten openlijk de zijde van Japan zou kiezen.

Er was nog een andere reden voor deze verstrekkende maatregel. In maart 1943 lanceerde de Britse generaal-majoor Orde C. Wingate zijn *paratroopers* voor het eerst in de oerwouden van Noord-Birma. Enige weken lang opereerden ze achter de Japanse linies, waarvan de verbindingen via de nauwe bergpadjes onderhouden konden worden zonder dat de Japanners er iets tegen konden doen. Deze onverwachte militaire tegenslag werd gebruikt als motief voor een commandowisseling, die echter in feite een politieke bedoeling had: luitenant-generaal Iida moest, zonder dat daarover ophef zou worden gemaakt, van het toneel verdwijnen.

Met de komst van de nieuwe opperbevelhebber, luitenant-generaal Shozo Kawabe, werd ook een nieuwe fase in de Japanse Birmapolitiek ingeluid. U Ba Maw had intussen bij zijn eerste bezoek aan Japan in het voorjaar van 1943 vele vrienden gemaakt onder invloedrijke Japanners. Het was voor Kawabe niet mogelijk deze Birmaan te liquideren of zelfs maar terzijde te schuiven. Bovendien bleken de andere Birmaanse leiders niet van plan zich deloyaal tegenover U Ba Maw te gedragen. Het gevolg hiervan was dat deze later als *Adipati* hoofd zou worden van de op 1 augustus 1943 geïnstalleerde regering van Birma, dat op die dag zijn onafhankelijkheid verkreeg.

Ten opzichte van de Filippijnen was de Japanse positie wel de moeilijkste. Dit eilandenrijk had namelijk al een Filippino-president, dito ministers en een eigen volksvertegenwoordiging. Van de Verenigde Staten hadden de Filippijnse leiders in 1933 al de toezegging gekregen dat hun land in 1946 onafhankelijk zou worden. Wat had Japan hun dus nog te bieden, toen het op 1 januari 1942 Manila bezette? De Filippijnse regering onder president Quezon week uit naar het rotseiland Corregidor. Op 5 januari reeds vonden besprekingen plaats tussen de Japanners en de achtergebleven Filippino-leiders. De dreiging van een Japans militair bestuur dwong de laatsten in te stemmen met een eigen (marionetten-)regering. De pro-Japanse groepering onder José Laurel en Benigno Aquino kreeg een bittere pil te slikken, toen ze gepasseerd werd en de Japanners Jorge Vargas benoemden tot leider van dit bewind. De Japanners hadden hem nodig om goodwill te kweken bij zijn pro-Amerikaanse landgenoten. Voor Laurel c.s. zou de tijd echter spoedig genoeg komen. Op 14 januari 1943 werd op een conferentie tussen het keizerlijk algemeen hoofdkwartier en de Japanse regering besloten tot het verlenen van onafhankelijkheid aan de gebieden die in staat werden geacht een eigen nationaal bestaan op te bouwen. Dit besluit werd als het ware onderstreept door het bezoek in mei 1943 van premier Tojo en de minister voor Groot-Oost-Azië aan de zuidelijke gebie-

den. Voor deze belofte hadden de Japanse autoriteiten op de Filippijnen alle politieke organisaties in de *Kalibapi*-beweging gebundeld. De leiders van deze apolitieke dienstbaarheidsorganisatie waren lid van het uitvoerend comité en van de staatsraad. Medio 1943 werden zij gekozen in het voorbereidingscomité voor de onafhankelijkheid, dat een grondwet moest samenstellen, die zou kunnen worden ingepast in het kader van de Groot-Oostaziatische welvaartssfeer.

Een moeilijk punt voor de Japanners was wel wie er president van de nieuwe republiek moest worden. Vargas werd weggepromoveerd en benoemd tot ambassadeur in Tokyo. Aan Aquino werd beloofd dat hij Laurel zou opvolgen, die — als oudste van de twee — de eerste president van de oorlogsrepubliek zou worden.

Eind september 1943 werden genoemde drie Filippino-leiders naar Tokyo gevlogen voor een audiëntie bij Tojo. Mamoru Shigemitsu, minister van buitenlandse zaken van Japan, en minister Aoki waren hierbij aanwezig. Tojo verlangde een gelijktijdige oorlogsverklaring van de Filippijnen aan de Verenigde Staten en Engeland. Laurel wees deze eis af. Verdere dwang werd op hem niet uitgeoefend, hoewel Birma en Thailand, die er wél voor waren gewicht, een precedent hadden geschapen. Eerst in september 1944, toen een Amerikaanse landing op de Filippijnen aanstaande was, werd een dusdanige druk op Laurel uitgeoefend, dat ook hij zich moest voegen naar de Japanse verlangens.

Malakka, Singapore, Brits-Borneo en Nederlands-Indië waren in feite nog echte koloniën, ondanks bijvoorbeeld het bestaan van de volksraad te Batavia. Ten aanzien van deze gebieden werd een meer koloniale politiek gevoerd. Slechts Java werd op een speciale manier behandeld. Dit was voornamelijk te danken aan de reeds sinds 1938 bestaande samenwerking tussen leiders van de nationalistische Groot-Indonesische partij (*Parindra*) en de geheime Zwarte-Draakorganisatie van Mitsuru Toyama te Tokyo. Met het Japanse 16e leger, dat Java veroverde, kwamen ook verscheidene Indonesiërs mee die destijds naar Japan waren getrokken, omdat zij zich niet thuis voelden in het politieke klimaat van Nederlands-Indië. De belangrijkste man onder hen was mr. R. Soedjono. Pogingen van nationalistische leiders om direct na de bezetting van Batavia op 5 maart 1942 een Indonesische regering te vormen, gepaard aan wilde speculaties over de verdeling van ministerzetels, werden de kop ingedrukt. Een verbod van vereniging en vergadering werd afgekondigd, zodat alle politieke partijen hun activiteiten moesten staken. Slechts de onder de vleugels van Soedjono geformeerde overkoepelende organisatie, de 3A-beweging, mocht verder werken aan de staatkundige ontwikkeling van het land. Aan Chinezen en Arabieren werd een plaats ingeruimd in deze 3A. Zij leverden voornamelijk de financiële middelen voor het voeren van propaganda. Onder de leuze: 'Japan, licht, beschermer en leider van Azië' werd over de hele archipel de gedachte van de welvaartssfeer van Groot-Oost-Azië verbreid. Maar alleen op Java kwam de beweging tot activiteit. De door de Japanners bevrijde fervente nationalistische leiders Hatta en Soekarno werden ook betrokken bij deze

Associated Press

In november 1941 oefende luchtdoelgeschut in Birma om de vrijheid van het land tegen een mogelijke veroveringszucht van Japan te kunnen verdedigen.

proclameren door de Japanners genegeerd. Maar ongeveer twee maanden na de vorming van een voorlopig bewind werd de Birmaanse leiders toestemming gegeven een aan het Japanse opperbevel ondergeschikte regering te vormen. Op 1 augustus 1942 presenteerde deze zich onder U Ba Maw. Deze kreeg de titel van *Ahnashin*, dictator, een misleidende aanduiding. De man die het werkelijk voor het zeggen had, was de Japanse opperbevelhebber van de strijdkrachten, die Birma had veroverd, luitenant-generaal S. Iida.

beweging, die langzamerhand meer op een puur Indonesische leest geschoeid werd.

Toen op 8 maart 1943 een nieuwe beweging, de *Poetera* (centrum van volkskracht voor de oorlogsinspanning), officieel haar werkzaamheden begon, stond ze onder vier vooraanstaande Indonesische nationalisten, te weten Soekarno, Hatta, Dewantara en Mansoer. Met de laatste was de islam in deze nieuwe volksbeweging geïncorporeerd. Ook de Arabieren mochten zich bij de *Poetera* aansluiten. Voor de Chinezen echter werd een vereniging voor Overzee-Chinezen opgericht. De bevolkingsgroepen bleven zich toch afzonderlijk ontwikkelen. Van samensmelting tot een nieuwe natie was geen sprake, kón ook geen sprake zijn door

trale adviesraad opgericht. Bovendien werden zeven Indonesiërs benoemd tot adviseur bij verschillende departementen. Soekarno werd voorzitter van deze Javaanse centrale adviesraad en was ook adviseur bij het departement van algemene zaken. In deze kwaliteiten werd Soekarno op 9 november 1943 tezamen met Hatta en Ki Bagoes Hadikoesoemo (een vertegenwoordiger van de islamgemeenschap) uitgenodigd voor een bezoek aan Tokyo. Daar was juist de Groot-Oostaziatische conferentie beëindigd. Hierop waren aanwezig vertegenwoordigers van Japan, het Wang Ching-wei-regime van bezet China, Mandsjoekwo, Birma, de Filipijnen, Thailand en zelfs Vrij India. Gebieden die Japan nog als koloniën beschouw-

bevorderd en uiteindelijk verwezenlijkt worden. Aldus luiden de besluiten van deze eerste conferentie van de landen van Groot-Oost-Azië, die op 5 november 1943 aanving en drie dagen daarna eindigde. Hiermee werd getracht een tegenhanger van het *Atlantic Charter* te creëren, dat onder meer gebaseerd was op de eenzijdige verklaring van Engeland en de Verenigde Staten ten aanzien van 'the rights of all peoples to choose the form of Government under which they will live'. Aangetekend zij dat toentertijd koningin Wilhelmina zowel als premier Winston Churchill van Engeland categorisch verklaarden dat dit punt niet gold voor de onderdanen in hun koloniën.

En toch, ondanks deze geallieerde ontkenning

Het Birmaanse leger was in 1941 paraat om een eventuele Japanse inval te weerstaan. Troepen bewaken hier in het oerwoud van Birma een deel van de oostelijke grens.

de discriminerende maatregelen van de bezetter. Op 16 juni 1943 werd op de 82ste buitengewone zitting van de keizerlijke landdag door premier Tojo onder meer verklaard dat ook de inheemse volken van Malakka, Sumatra, Java, Borneo en Celebes zich voorspoedig ontwikkelden en dat zij nog in 1943, naar gelang hun peil van politieke ontwikkeling, zouden mogen deelnemen aan het landsbestuur. Aan Java zou speciale aandacht geschonken worden. Inderdaad werd er op 4 oktober 1943 de cen-

de (zoals Indonesië), waren niet vertegenwoordigd.

De conferentie zelf stond in het teken van de oorlog van Groot-Oost-Azië, die tot een goed einde gebracht moest worden. Dit betekende dat de Anglo-Amerikaanse macht in dit deel van Azië moest verdwijnen, waarna het mogelijk zou worden er een gemeenschappelijke welvaartssfeer te scheppen. Voor het ogenblik moesten de deelnemende landen, samenwerkend met Japan, hun grondgebied verdedigen. In dit kader zou de culturele uitwisseling bevorderd moeten worden, terwijl mettertijd hun natuurlijke hulpbronnen voor alle landen ter wereld opengesteld zouden worden. Mede hierdoor zou de vriendschap tussen alle volkeren

van dit recht voor de door hen gekoloniseerde volkeren, ondanks de Japanse opvatting over het verlenen van onafhankelijkheid aan mede-Aziaten, midden in de wereldworsteling, kwam de tijd van dekolonisatie steeds meer nabij. Beloften werden door overheersers gegeven en door hen zelf weer afgezwakt. Opvallend is dat juist de Japanse ultranationalisten progressief stonden tegenover de rechten van de vroegere gekoloniseerde volkeren om een eigen (al was het dan nog slechts een marionetten-)staat te vormen, terwijl de minder expansiedriftigen onder de Japanse hoge militairen zich conservatief opstelden ten opzichte van hun Aziatische broedervolken in dit toch niet te stuiten dekolonisatieproces.

ANTI BRITS INDIË

PROF. DR. A. F. MANNING

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Op papier althans waren de Engelsen een eind gevorderd met de verbouwing van hun *Empire* tot een *Commonwealth*. Ze wilden hun kolonies zelfbestuur geven, waarbij evenwel een vrijwillige band met het moederland gehandhaafd bleef. Immers, het Britse Gemenebest moest bestaan uit een aantal autonome delen of *dominions*, die op basis van vrijwilligheid met de Britse Kroon verbonden waren. Tot het uitbreken van de oorlog konden de regeringen in Londen de mate van zelfbestuur en de snelheid van het proces volgens hun eigen inzichten regelen.

Dat het in de praktijk nu niet bepaald altijd even gemakkelijk ging, bewijst het voorbeeld Brits-Indië. Nog altijd had het niet de status

Tallose Indiërs betoogden geregeld voor de onafhankelijkheid van India.

van *dominion*. Na veel politiek gesleutel in de jaren dertig, was er wel een soort regering ingesteld, maar die was alleen aan het Engelse parlement verantwoordingschuldig. De Britten verscholen zich nogal eens achter de inderdaad ingewikkelde tegenstellingen: het hele gebied was immers geen eenheid, maar veeleer een samenraapsel van tallose — door de Engelsen 'beschermd' — vorstendommen en 'eigenlijke' kolonies. Ook vanwege de verschillende bestuursvormen was het een complex geheel om nog maar te zwijgen van de tragische tegenstellingen tussen Hindoes, mohammedanen en

Sikhs. De onderhandelaars uit Londen remden de ontwikkelingen vaak af door te wijzen op een mogelijke burgeroorlog en op de minderheden die er bij allerlei regelingen zo slecht zouden afkomen. En als de zaken helemaal vastzaten, sloten ze Gandhi en Nehroe maar weer voor de zoveelste maal in de gevangenis op.

Deze leiders hadden het politiek nationalisme reeds lang georganiseerd in de Congrespartij. Niet dat die de enige kracht vormde; daarnaast moet men de Moslim-Liga van Jinnah noemen, die echter niet zo spectaculair betrokken was in het emancipatieproces. Gandhi schitterde als de onbaatzuchtige idealist, de grote voortrekker die de massa meekreeg in de eis van

onafhankelijkheid of *swaraj*. Nehroe was de progressieve leider, minder gebonden aan de godsdienst en met een beter begrip van de economische en sociale problemen. De een was ervan overtuigd dat de westelijke beschaving was aangetast door de kanker van corruptie en geweld, waartegenover hij een romantisch traditionalisme en het beginsel van de geweldloosheid zette, óók in de strijd om de onafhankelijkheid tegen de Engelsen. De ander, Nehroe dus, sloot zich wel bij deze strategie aan, maar bezat toch meer politieke werkelijkheidszin en wilde ook uitdrukkelijk de strijd aanbinden tegen de uitbuiting door de Indische grootgrondbezitters en fabriekskapitalisten. Hij erkende dat hij in ruime mate de invloed van

de theorieën van Marx en Lenin had ondergaan. Toen de oorlog in 1939 begon, berustte de werkelijke macht in India bij de onderkoning, lord Linlithgow. Die verklaarde op 3 september dat ook India zich in staat van oorlog met Duitsland beschouwde. Voor deze Engelse lord was dat iets vanzelfsprekends en formeel kan men deze oorlogsverklaring niet onwettig noemen. Maar het was wel bedenkelijk dat hij geen van de Indische leiders had geraadpleegd. Het was wat problematisch dat de Britten hun eigen imperialisme negeerden, toen ze verklaarden te vechten voor de vrijheid. 'Voor de vrijheid van wie eigenlijk?', riep Nehroe uit. Nehroe had het nationaal-socialisme en facisme uitdrukkelijk veroordeeld, maar was toch

delingen over de *dominion*-status schoten geen steek op. De stemming was slecht, maar toch niet kritiek. Het lijdzaam verzet, door Gandhi en Nehroe zeker niet krachtig gepropageerd, werd slechts door een paar duizend volgelingen gepraktiseerd. Maar toch kreeg Nehroe vier jaar gevangenisstraf voor een paar uitlatingen in zijn redevoeringen; een belachelijk streng vonnis. Een paar dagen voor het uitbreken van de vijandelijkheden van de oorlog in het Verre Oosten werd hij overigens weer op vrije voeten gesteld.

Vlak na de Duitse inval in de Sowjetunie en dus voor Pearl Harbor ondertekenden Roosevelt en Churchill nog het *Atlantic Charter*, waarin stond dat men de rechten van elk volk zou

DESNOODS MET GEWELD

Eindelijk is de bom in Brits-Indië gebarsten. Dit moest gebeuren, omdat men een in wezen onvrij volk, dat de vrijheid zelf niet kent, dwingt om de wapenen voor de vrijheid op te nemen. Hier wordt het groote verschil openbaar tusschen het vrije Chineesche volk dat als een man den strijd aanbond, en het Indische, dat in zichzelf verdeeld, geen eensgezinde houding aanneemt.

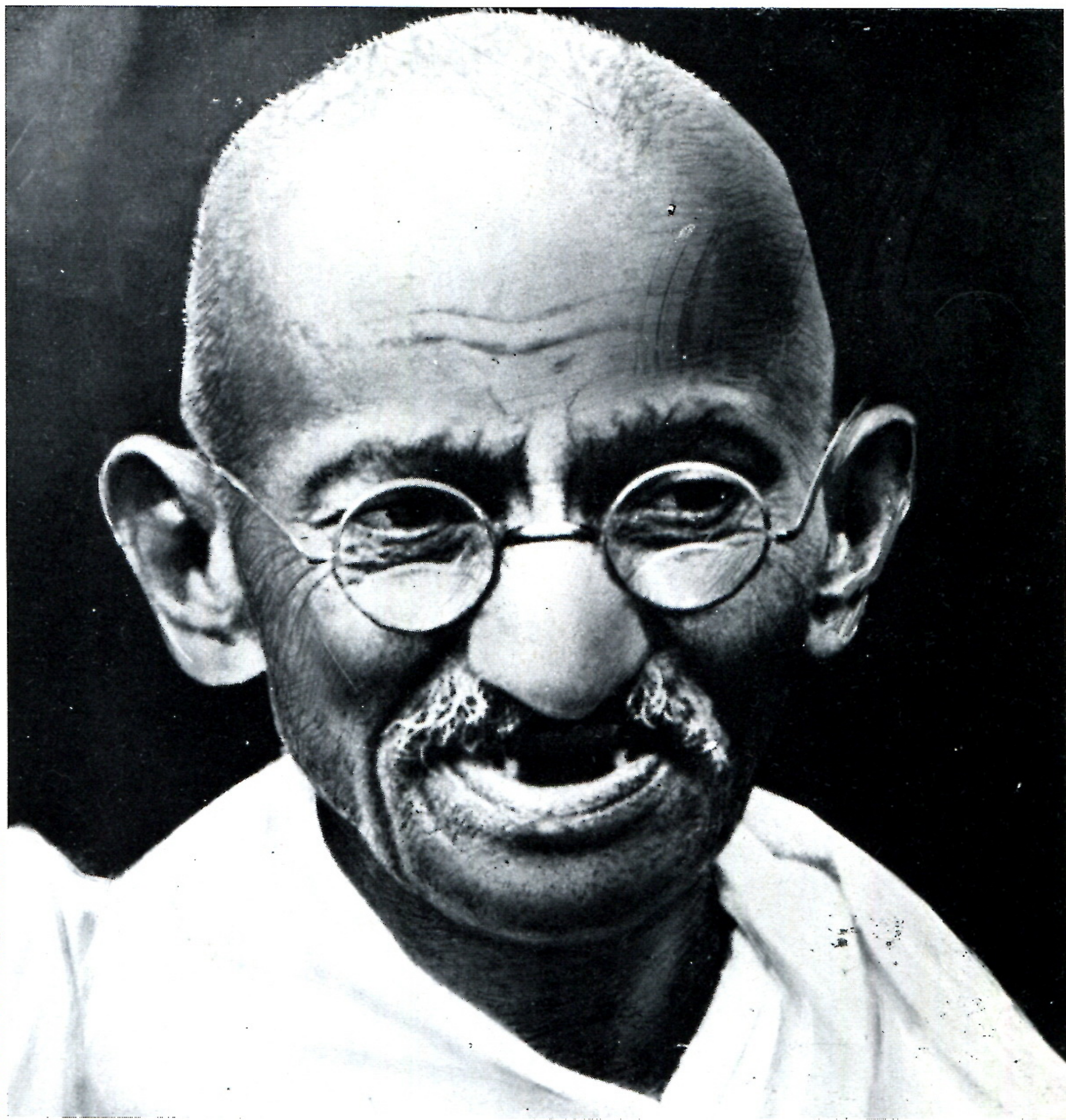
Hier wreekt zich de conservatieve Engelsche koloniale politiek, die had moeten voorkomen, wat thans geschied is. Niet in 1942, maar reeds jaren eerder, hadden besprekingen plaats moeten hebben, zooals tusschen Stafford Cripps en de Indische leiders zijn gevoerd. Dit zou zich ernstig kunnen wreken, wanneer het ergste geval zich zou voordoen en het Indische volk een langen tijd onder Japanschen druk zou komen. Wij zien dit nu reeds aan ons Indië, waar Japan de inheemsche bevolking uitspeelt tegen de Europeanen, door de eerste zelfbestuur en hooge posten te geven en de laatsten ten overstaan van de bevolking te vernederen.

Engeland heeft in de huidige Indische situatie de eenig juiste gedragslijn gevolgd: desnoods met geweld de openbare orde, van primair belang voor de oorlogvoering, handhaven. Wij gelooven, dat zij hierin zal slagen, temeer, daar de Indische bevolking voor het grootste deel de houding van de Congrespartij desavoueert. Tenslotte staat de Indische bevolking, waaronder ook de aanhangers van de Congrespartij, niet aan de kant der Asmogendheden.

In dit verband zal het ons benieuwen, later te vernemen, welke rol Duitschland in deze Britsch-Indische affaire heeft gespeeld. Hitler's 'Drang nach Osten' is een van de grondbeginselen van zijn wereldpolitiek. Steeds heeft hij gezegd, en de pers de laatste dagen beaamt dit, dat de beslissing van dezen oorlog niet in het Westen doch in het Oosten zal vallen.

Zijn hevige aanvallen vanuit het Noorden en vanuit Egypte in de richting van het Midden-Oosten duiden erop, dat hij door een tangbeweging de Engelsche heerschappij in deze gebieden wil vernietigen. Een front in den rug van het Midden-Oosten, vanuit Britsch-Indië, past daarom geheel in de Duitse strategie.

(Uit: Vrij Nederland 19 augustus 1942; Derde Jaargang nr. 1)

De idealist Gandhi trachtte geweldloos de onafhankelijkheid van India te bereiken.

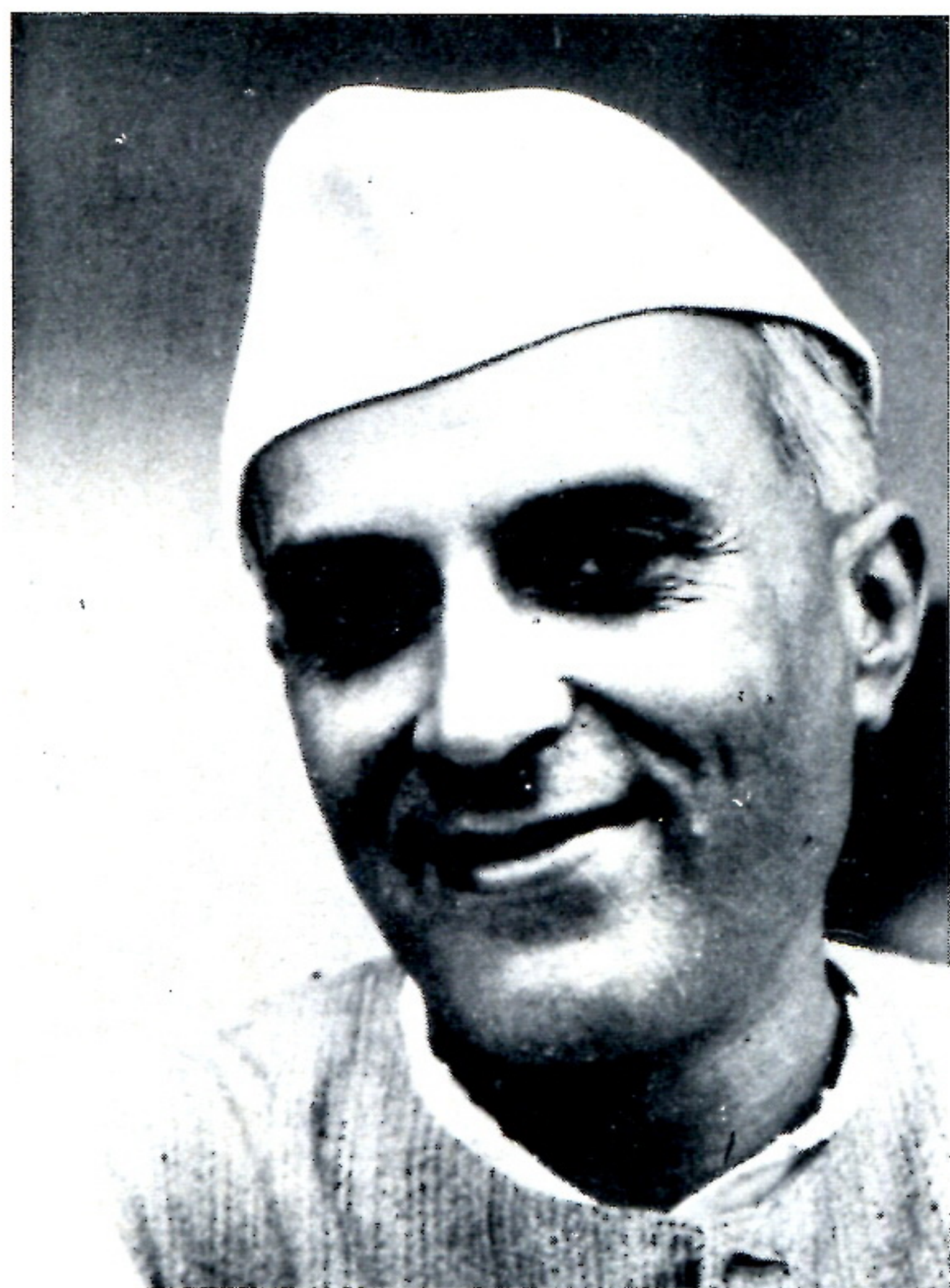
weinig gesticht over het optreden van de onderkoning. Hij kon slecht met de Britse gezagdrager overweg en vond hem 'log van lijf en langzaam van geest, onverzettelijk en hautain, hard en met even weinig gevoel als een stuk rots.' Een karakterisering die geen toenadering tussen Nehroe en de onderkoning beloofde. Het viel op dat de Britten, in plaats van een betere verhouding tot de Indiërs na te streven, uitermate koel bleven en zeker geen concessies deden aan de eisen vanuit New Delhi. Het leek alsof ze meenden nog in de tijd van Kipling te leven in plaats van in die van Hitler. Onderhan-

respecteren de regering te kiezen waaronder het wilde leven. Maar toen een parlamentslid aan de eerste minister vroeg of dat ook van toepassing was op India, stond Churchill op, zei 'No, Sir' en ging weer zitten.

Na Pearl Harbor trad onvermijdelijk een nieuwe ontwikkeling in. De oorlog zou binnen een paar maanden tot aan de grenzen van India zijn gevorderd. Er rees een tamelijk ernstig meningsverschil tussen Gandhi en Nehroe, zonder dat het overigens tot een breuk kwam. Gandhi wilde doorgaan met *non-co-operation* en lijdelijk verzet, terwijl Nehroe het Indische grondgebied tegen de Japanners wilde verdedigen. Nehroe kreeg van Gandhi de leiding over de Congrespartij overgedragen en verklaarde

categorisch dat hij en zijn landgenoten de slaven van Japan noch van Duitsland wensten te zijn. 'Wij zullen tegen ieder volk vechten dat ons probeert te onderwerpen en wij geloven de mooie woorden van de Japanse propaganda niet; we laten ons niet misleiden door hun voorspiegelingen van bevrijding en onafhankelijkheid. We zijn gereed ons eigen land te verdedigen. India wenst *swaraj* en goede betrekkingen, ook met Engeland. Er is geen twijfel mogelijk: de progressieve krachten in de wereld zijn in het kamp van de Verenigde Staten, Engeland, Rusland en China.'

Dat betekende niets meer en niets minder dan een aanbod tot voorwaardelijke medewerking aan de geallieerde oorlogsinspanningen. Het

Nehroe verklaarde als leider van de Congresspartij dat zijn landgenoten geen slaven van Japan of Duitsland wilden zijn.

wachten bleef op Engelse concessies. Maar die waren moeilijk te verwachten van iemand als Churchill, die al jaren tevoren had verklaard dat de Engelsen op zekere dag korte metten moesten maken met de leiders van de Congresspartij en ook met Gandhi. De Britse politiek bleef in de winter van 1941 op 1942 stroef; het mankeerde aan beweeglijkheid, hoe iemand als Nehroe ook wrikte en manoeuvreerde. De Engelsen gaven geen voetbreed toe aan het Indische nationalisme en versterkten eerder de reactionaire elementen of de krachten die tweedracht zaaiden. Zo bleef de stemming wantrouwend en anti-Brits in de politieke centra Bombay, Calcutta en New Dehli.

Midden februari 1942 verscheen het echtpaar Tsjang Kai-sjek ('de *generalissimo* en ik' heette het steevast in de officiële correspondentie) op het Indische toneel. Terwijl de oorlog steeds dichterbij kwam, bezochten ze het land. Nehroe, die hen al eerder had ontmoet in Tsjoenking, heeft verscheidene lange gesprekken met de bezoekers gehad. De Chinese leider was zo vriendelijk te verklaren dat hij een groot voorstander was van dadelijke overdracht van '*real political power*' aan de Indische bestuursorganen, opdat het de bevolking mogelijk zou zijn

met groter overtuiging deel te nemen aan de oorlog tegen de Asmogendheden. De onderkoning kon maar weinig ingenomen zijn met deze steun aan de Indische zaak, zeker in de kritieke situatie waarin men op het ogenblik verkeerde.

De Amerikaanse ambassadeur in Londen, John G. Winant, deed er nog een schepje bovenop en drong er zowat gelijktijdig met Tsjang bij Roosevelt op aan dat deze Churchill over de verlangens van de Indische nationalisten zou onderhouden. Tsjang deed dat overigens in de krachtigste bewoordingen. Hij achtte het '*shocking*' en waarschuwde dat het te laat zou zijn als de Britten wachtten, totdat Japanse bommenwerpers boven Calcutta vlogen.

Drie weken later was Rangoon gevallen en werd de dreiging van een Japanse opmars naar Brits-Indië steeds groter. Gandhi mocht wel verklaren dat hij voorstander was van niets doen, maar Nehroe wilde in feite het grondgebied van zijn landgenoten verdedigen, hoe groot zijn bezwaren tegen het Britse imperialisme, het andere dus, ook waren.

Eindelijk kwam er toen een initiatief vanuit het onwillige, maar benarde Londen, waar Churchills positie merkbaar verzwakt was na de val van Singapore en Rangoon. Churchill stuurde minister Sir Stafford Cripps naar Brits-Indië met nieuwe voorstellen van het oorlogskabinet. De keuze van Cripps was verklaarbaar: hij had het aureool van radicaal te zijn en links, dus antikolonialistisch. Deze voorman van Labour verdiende zijn politiek prestige en had inderdaad een voortreffelijke staat van dienst. Voor deze zending was hij de ideale man, temeer omdat hij India en zijn leiders persoonlijk kende. Cripps arriveerde op 22 maart 1942 met het aanbod van volledige *dominion*-status met recht van uittreding uit de *Commonwealth*. Na de oorlog wel te verstaan.

Het leek gunstig, maar de voorstellen waren op sommige essentiële punten toch nog vaag. Er waren ook andere beperkingen en negatieve omstandigheden. Het was duidelijk dat de Engelse regering onderhandelde vanuit weinig sterke posities: Churchill beleefde kritieke tijden en de geloofwaardigheid van de Engelse voorstellen werd er door Londens ommezwaaai voor de Indiërs niet groter op. Dan was er de moeilijkheid dat — volgens de instructies aan Cripps — het plan niet veranderd mocht worden. Dus: aannemen of verwerpen. Tenslotte was er die irritant aandoende haast: Sir Stafford had op de kop af drie weken ter beschikking en geen dag méér.

Al gauw werd het duidelijk dat er voor het ogenblik weinig zou veranderen. De onderkoning en zijn regering behielden alle macht en zouden uitsluitend aan Londen verantwoording schuldig blijven. Wel zou er een Indische minister van defensie komen, maar die zou alleen wat te vertellen krijgen over de kantines en de ontspanning der dienstplichtigen. Werkelijke politieke macht en veranderingen op korte termijn bleven dus uit.

De onderhandelingen werden niet achter gesloten deuren afgedaan, want Cripps deed iets dat vanuit de Britse hoek nog nooit vertoond was: hij belegde om de andere dag persconferenties. Zijn open aanpak werd gewaardeerd en misschien had Nehroe gelijk, toen hij een week voor het vertrek van de Engelse minister verklaarde dat er 75% kans op een akkoord was.

Maar vanuit de mohammedaanse hoek (waar men liever een eigen Pakistan had dan een ongedeeld India) en ook door sommige minderheidsgroepen werden bezwaren tegen het Engelse plan aangevoerd. Ook de nog steeds zeer invloedrijke Gandhi wees het af. Nehroe ergerde zich over de gang van zaken, speciaal over het gebrek aan soepelheid bij Cripps. De laatste heeft misschien te sterk gerekend op Nehroe, maar die kon de Congresspartij niet naar zijn hand zetten. Nehroe begreep de houding van Cripps niet. Hij vond hem te weinig geëngageerd, te veel de formele vertegenwoordiger van het Britse oorlogskabinet en te weinig rekening houdend met de Indische stemming en verhoudingen. Dat was ook wel zo. De oor-

Sir Stafford Cripps slaagde niet in zijn opdracht om tot een akkoord te komen met de nationalisten in India.

zaak van Cripps' mislukte zending is eerder te zoeken bij de Engelsen dan bij de Indische nationalisten. Zeker, Gandhi stijfde op het beslissende moment de Congresspartij in haar afwijzende houding, maar het moet zonder meer ongelooflijk heten dat de Britten niet bereid waren tot onmiddellijke deelconcessies.

Er is niet veel fantasie voor nodig zich voor te stellen dat na het vertrek van Cripps de stemming in India steeds verbitterder werd. Het enige wapen dat nog restte, was de burgerlijke ongehoorzaamheid die Gandhi predikte. De *Mahatma* wilde op geen enkele manier de Britten ten dienste zijn in hun oorlog tegen de Japanners. 'Laat ze d'r uittrekken', *Quit India*, lanceerde hij die zomer als leus. Ze elektriseerde de massa. Er werd een resolutie aangenomen met de triomfantelijke eis: 'Pas een vrij India zal een bondgenoot van de geallieerden worden. Thans besluiten wij tot massaal lijdzaam verzet'. De regering van de onderkoning reageerde snel en fel. Met de andere leden van het uitvoerend comité van de Congresspartij werden Gandhi en Nehroe op 9 augustus gevangen gezet. Voor Nehroe was het de negende keer dat hij in de gevangenis belandde. Hij zou pas op 15 juni 1945 worden vrijgelaten.

ZURE JOE

C. TROOST

Zondag 7 december 1941 ontving generaal-majoor Joseph W. Stilwell, bevelhebber van het Amerikaanse Derde Legerkorps, in zijn Californische huis zijn staf.

De telefoon ging. Mevrouw Stilwell nam op. Een vriend zei: 'Zet je radio aan, de Jappen hebben Pearl Harbor aangevallen.' Het bericht bleek maar al te waar. Bevelhebber en staf haastten zich naar het hoofdkwartier in Monterey. De beveiliging van het kustgebied dat zich uitstreckte van San Luis over Los Angeles tot aan San Diego was aan de zorg van het Derde Legerkorps toevertrouwd. Nog diezelfde avond begon generaal Stilwell zijn dagboeknotities. Hoe verpletterend de indruk was die de overval op Pearl Harbor maakte en hoe zwaar heel Amerika zich in zijn trots en prestige getroffen voelde, blijkt uit de korte aantekeningen die Stilwell in deze decemberdagen maakte.

En ook hoe vatbaar niet alleen de Amerikaanse bevolking in haar geheel, maar ook de militairen — Stilwell zelf niet uitgezonderd — bleken te zijn voor de meest onwaarschijnlijke, als betrouwbaar bericht vermomde geruchten.

De snel op elkaar volgende successen van de Japanners deden de mythe ontstaan dat de vijand onoverwinnelijk was.

Voor Stilwell betekende de oorlog al gauw verandering van functie. Nog diezelfde maand werd hij door de stafchef van de Amerikaanse strijdkrachten, generaal Marshall, naar het hoofdkwartier in Washington gehaald. Zijn opdracht: werk een operationeel plan uit voor de eerste grote geallieerde aanval in Noord-Afrika. Een vage opdracht, vond hijzelf. Dat klopte, want president Roosevelt was het er met zichzelf niet over eens of bijvoorbeeld Dakar of Casablanca het eerste doelwit moest zijn.

Groot was al dadelijk Stilwells ergenis over het feit dat in het Washingtonse hoofdkwartier alles dooreenliep, dat er in de organisatie geen lijn viel te ontdekken.

Die hele bureaucratie, al die ambtenaren die met papieren beladen, kamers in en uit renden, de alsmaar rinkelende telefoons, de op hun schrijfmachines hamerende typistes, riepen bij hem alleen maar het verlangen op om zeer luid om stilte te verzoeken.

Hij vond het allesbehalve opwekkend dat hij waarschijnlijk een hele tijd op het hoofdkwartier zou moeten zoekbrengen. Aan een generaal van bijna zestig immers zou men wel niet zo gauw een commando te velde toevertrouwen. Een gesprek met de minister van oorlog, Stimson, gaf hem weer enig vertrouwen in de doel-

Generaal-majoor Joseph W. Stilwell, de rechtlijnige 'junglesoldaat', die stukliep op de politieke intrigant Tsjang Kai-sjek.

treffendheid van het militaire apparaat. 'Stimson zelf is tenminste een man met een helder verstand.' Over president Roosevelt was Stilwell helemaal niet enthousiast, hij vond hem een weifelende figuur, een amateur in militaire zaken en veel te veel een man van plotselinge invallen, met een volkomen ongerechtvaardigde voorkeur voor de (Amerikaanse) vloot. Een man bovendien die zich veel te veel door Churchill liet beïnvloeden.

Een van Stilwells eerste bittere conclusies was dat Roosevelt onder Engelse druk de beslissing nam met vereende krachten Duitsland (en Italië) te verslaan om pas daarna te proberen Japan te bedwingen. Ook al zag Stilwell de grote bedreiging die nazi-Duitsland vormde, als Amerikaan achtte hij Japan een veel groter gevaar voor zijn land.

Tsjang Kai-sjek, heerser over een verdeeld en corrupt China, sloeg de overwinningen van Hirohito's soldaten al evenzeer met grote bezorgdheid gade. Hij wist dat hij zonder krachtige hulp van buiten, in dit geval de Verenigde Staten, zijn macht niet lang zou kunnen handhaven. Zijn verzoek aan de Verenigde Staten, om een militaire missie met een generaal aan het hoofd naar China te zenden werd meer in-

gegeven door politieke en economische overwegingen dan door militaire. Hij beloofde weliswaar dat de Amerikaanse generaal zowel chef van zijn (nog te vormen) generale staf zou worden en het bevel zou krijgen over de troepen die tegen Japan zouden worden ingezet, maar die belofte moest hij wel doen, wilde hij verzekerd blijven van de toevoer van Amerikaanse wapens en levensmiddelen.

Uit de weinige kandidaten die voor benoeming tot hoofd van de militaire missie naar Peking in aanmerking kwamen, werd Stilwell gekozen. Dat lag ook voor de hand. Hij kende China, omdat hij er jarenlang attaché was geweest, en hij beheerste het Chinees in woord en geschrift.

Zijn gemis aan diplomatieke wendbaarheid was weliswaar bekend, maar generaal Marshall en minister Stimson meenden dat zijn militaire kwaliteiten en zijn volstrekte integriteit en karaktervastheid dit gemis aan plooibaarheid zouden goedmaken. Ogenscheinlijk hield Tsjang Kai-sjek zijn belofte. Hij benoemde Stilwell tot stafchef en vertrouwde hem het bevel toe over twee (kleine) legers in Birma. Maar door naast hem nog een Chinese stafchef te handhaven en bovendien een Chinese generaal te benoemen als verbindingsofficier tussen zichzelf en de Amerikaan, had het gezag van Stilwell niet veel om het lijf.

Bij aankomst van Stilwell in Birma, in maart 1942, was Rangoon al in Japanse handen. Na verloop van enkele weken was de strijd beslist. Birma werd voor de Engelsen en Chinezen een volledige catastrofe; Stilwells Chinese troepen werden uiteengejaagd. Voor de keus gesteld door de Japanners gevangen te worden genomen of een 'wandeling' door de jungle te maken, koos Stilwell het laatste. Met zijn staf van 26 Amerikanen en ruim 80 man Britten, Chinezen en Birmanen maakte hij een uiterst moeilijke tocht van 240 km door de jungle. Op 15 mei arriveerde de groep in Assam (Brits-Indië). Stilwell wees iedere heroïek van deze mars af. In overeenstemming met zijn bijnaam *Vinegar Joe* (Zure Joe) verklaarde hij koel: 'Wij hebben een geweldig pak op ons donder gekregen. Wij zijn uit Birma weggejaagd en dat is zo vernerdend als de pest. Wij moeten nagaan hoe dat kon gebeuren, terugkeren en Birma heroveren.' Een constatering en een program.

Maanden en maanden — van voorjaar 1942 tot najaar 1944 — gingen voorbij zonder dat generaal Stilwell vijandelijk vuur hoorde. Hij zette de oorlog voort in een wirwar van 'stafconferenties, bureaucratie, intriges en politiek', en op de oefenterreinen. Vastberaden volvoerde

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

hij zijn plan en liet 25 Chinese divisies trainen teneinde ze te kunnen inzetten voor de herovering van Birma.

Behalve vijandschap oogstte hij ook erkenning. De Engelse maarschalk Slim kenschetste hem als een kortaangebonden, wantrouwende man; iemand die vooral grof kon zijn tegen mensen die hij niet mocht. 'Maar, vervolgt Slim: 'Stilwell was stellig een ongemakkelijk mens, maar een eenmaal gedane belofte hield hij onvoorwaardelijk. Hij had de ontwapenende gewoonte op de hardnekkigste manier tegen een voorstel in te gaan en je dan plotseling over zijn bril heen met een soort grijns aan te kijken en te zeggen: 'Vertel nu maar wat je wilt dat ik doe en ik zal het doen'. Hij had twee verschillende

kanten. In gezelschap van een groep mensen en vooral in tegenwoordigheid van zijn staf nam hij de *Vinegar Joe*-houding aan, die van de azijnzure cynicus. De Amerikanen, of zij hem mochten of niet, waren allemaal bang voor hem. Dat was zijn ene kant. Zijn totaal andere, gewoon menselijke kant toonde hij, als hij met je alleen was. Hij was zeldzaam moedig en van zijn vastberadenheid ging een grote kracht uit. Hij was geen groot soldaat in de hoogste betekenis van het woord, maar een eminent frontleider. Niemand had van de Chinezen gedaan kunnen krijgen, wat hij met hen bereikte. Zon-

Stilwell met het echtpaar Tsjang Kai-sjek, waarvoor hij slechts verachting koesterde.

der twijfel was hij de interessantste persoonlijkheid in Zuidoost-Azië en ik mocht hem graag.' Het was Stilwells rechtlijnigheid, zijn afkeer van corruptie, leugenachtigheid en geïntrigeer waardoor hij zich bij Tsjang, zelf een intrigant en een sluwe diplomaat, onmogelijk maakte. *Peanut*, zoals hij Tsjang altijd noemde, moet Stilwells verachting voor hem gevoeld hebben. Dat Washington tenslotte op onwaardige wijze een eind aan Stilwells militaire carrière maakte en hem terugriep, ligt in de politieke (machts-)lijn. Maar dat ook na zijn dood in 1946 geen enkele president ertoe heeft kunnen komen generaal Stilwell althans postuum te rehabiliteren, bewijst eens te meer hoe hard de politiek kan zijn.

Associated Press

De grote man gromde, draaide zich om en liep het bergpad op. Wij allen volgden hem. Het pad slingerde als de Birmaweg in een opeenvolging van S-bochten en leidde naar desillusie en teleurstelling, want na elke kronkel omhoog kwam er een volgende in zicht.

Stilwells stappen werden langzamer, per slot van rekening telde hij ook zijn jaren.

Eindelijk, en vrij plotseling, bereikten we het hoogste punt van de helling en stonden we op een open plek. Voor het eerst konden we niets anders zien dan de bomen om ons heen. In de diepte

JOE IN DE JUNGLE

kronkelde de rivier de Chindwin. Toch was zij nog vlak achter ons; zó dichtbij dat het pijn deed om te zien hoe weinig we waren opgeschoten. Maar bij onze teleurstelling kwam ook een kleine vreugde: de Japanse kanonneerboten stoomden nog niet de rivier op.

De generaal stond als een adelaar op een rots en nam met tegenzin de omgeving in zich op. Toen draaide hij zich zonder iets te zeggen om en ploegde verder, met weet-ik-wat-voor-gedachten.

Alleen hij en nog een paar mensen, zoals ik, wisten dat de voedselvoorraad hoe langer hoe kleiner werd en dat we ons moesten haasten om vlug uit de jungle te komen, onverschillig hoe moe we waren. Maar de generaal zei niets, hij ploegde voort, het hoofd gebogen, een gespannen uitdrukking op zijn gezicht alsof er maar één ding door zijn hoofd speelde: vooruit! Vooruit naar ons doel!

(Uit: 'Retreat with Stilwell', door Jack Belden — New York 1943)

AMBASSADEUR LOVINK,
MOUNTBATTEN EN MACARTHUR

ANGST VOOR CHINA

DR. J. WOLTRING

A.N.P.

Toen Japan Nederlands-Indië had bezet, stond de Nederlandse regering voor de vraag hoe zij toch nog zoveel mogelijk informatie uit de kolonie kon ontvangen. Dit was een gecompliceerd probleem, omdat het gebied niet onder één geallieerd commando ressorteerde. Het *South West Pacific Commando* stond onder bevel van de Amerikaanse generaal MacArthur, terwijl het *South East Asia Commando* viel onder dat van de Britse admiraal Mountbatten. Sumatra behoorde met Birma, Ceylon en Malakka tot het laatste commando. Het was daardoor geenszins uitgesloten dat hun beider organisaties voor het verzamelen van inlichtingen langs elkaar heen gingen werken met alle nadelige gevolgen van dien.

Ambassadeur Lovink (links) hier als hoge vertegenwoordiger van de kroon in Batavia in gesprek met vice-admiraal Pinke (1947).

Tussen MacArthur en vice-admiraal C. E. L. Helfrich, de bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten in het oosten, bestond de afspraak dat alle activiteiten in de Nederlands-Indische gebieden zouden lopen via Nederlands-Indische contactpersonen, uit te zenden door de Nederlandse sectie van het *Allied Intelligence Bureau* in Australië. Deze sectie had daarmee tot dan toe niet veel succes gehad en MacArthur verloor zo langzamerhand zijn geduld. Hij stelde voor Chinese agenten (*sing-kehs*) in te schakelen. Deze zouden vanuit Aus-

tralië worden geleid, onder bevel staan van de Chinese militaire attaché in Canberra, kolonel Wang Chi, en inlichtingen voor MacArthurs commando inwinnen bij bestaande geheime Chinese organisaties.

Helfrich was hiertegen fel gekant. De berichten zouden dan zeker worden overgeseind in een voor Nederlanders onbegrijpelijke code. Bovendien zou het gevaar bestaan dat men vanuit de toenmalige residentie van Tsjang Kai-sjek, Tsjoenking, pogingen deed de 'Indochinezen' politiek te beïnvloeden. Volgens deze politiek wilde China zoveel mogelijk Chinezen bereid vinden naar het moederland terug te keren.

De Nederlandse ambassadeur in China, A. H.

ALWEER ANONIEM/WILLEM BRANDT

*Wij staan om een kist in de zon;
die is dood. — Voor de zoveelste maal.
Wéér een plaats in de propvolle hong
en het dysenterie-hospitaal.*

*Een zendeling spreekt over God,
hij ziet bleek, hij is mager en ziek;
Jesaja, en gedenkt toch uw lot, —
en wij: met de geijkte mimiek.*

*Wij dragen hem buiten het kamp
(hij is zwaar van het honger-oedeem);
het moeras hult ons kil in zijn damp,
hij zakt stil in het sponzige veen.*

*Wij planten een kruis op zijn graf;
men hoort niets dan het doffe geplons
van de goddoks. Wij gaan. Men kijkt laf
nog een keer achterom: wie van ons?*

(Uit: 'V in vers' door Anthonie Donker —
A. W. Sijthoff, Leiden 1965)

J. Lovink, greep terug op een reeds door zijn voorganger, Van Breugel Douglas, gedaan voorstel gelden beschikbaar te stellen voor het leggen van contacten in China en Nederlands-Indië vanuit Tsjongking. Deze gelden zouden bijvoorbeeld kunnen dienen om bekwaam Chinees luister- en vertaalpersoneel aan te trekken. De Nederlandse regering was daartoe uiteindelijk bereid gevonden, al was zij daarom nog niet van plan *singkeh*s in de Oost toe te laten. Op 20 november 1943 heeft Lovink over de Chinese zaken twee rapporten uitgebracht aan de minister van buitenlandse zaken, mr. E. N. van Kleffens. Eén rapport bevatte een verslag van de besprekingen die de ambassadeur juist de week tevoren in New Dehli met Mountbat-

Admiraal Mountbatten, van wie ambassadeur Lovink in Tsjongking hogere verwachtingen had dan van generaal MacArthur.

ten had gevoerd; het andere ging dieper in op de *singkeh*-bezwaren van Helfrich en diens onderbevelhebber, C. J. Wingerder. Beide stukken staan los van elkaar en zijn in afzonderlijke dossiers bewaard. Samen geven zij echter goed het standpunt weer van Lovink inzake de Chinese problematiek.

Niet alle geallieerden huldigden volgens Lovink dezelfde mening ten aanzien van de tegenover China te voeren politiek. Amerikanen en Chinezen schenen elkaar toen zelfs te hebben gevonden in een gemeenschappelijke afkeer

van koloniale tendensen van andere mogendheden. Dit antikolonialisme zou de na-oorlogse positie van Engeland, Frankrijk en Nederland niet ten goede komen. China zou, nu het behoorde tot de vier grote mogendheden, zeker gebruik gaan maken van de verzwakking der positie der westelijke landen. Aan te nemen viel dat de Oost-Aziatische politiek van China aan terrein zou winnen, naarmate de westerse invloeden er verdwenen. De Chinese inlichtingendienst penetreerde reeds in Oost-Azië met het oog op latere exploitatie. Men sprak over 'bevrijding van de Aziatische volken na de oorlog' en over een onafhankelijk Indonesië.

Lovink releveerde vier 'Chinese axioma's':

— Het vechten grotendeels aan anderen over te laten;

— Er voor te zorgen in eigen land niet te mankeren, als de oogst werd binnengehaald;

— Krachtig propaganda voor zichzelf te maken;

— De Chinese emigranten in bezette gebieden hecht te organiseren.

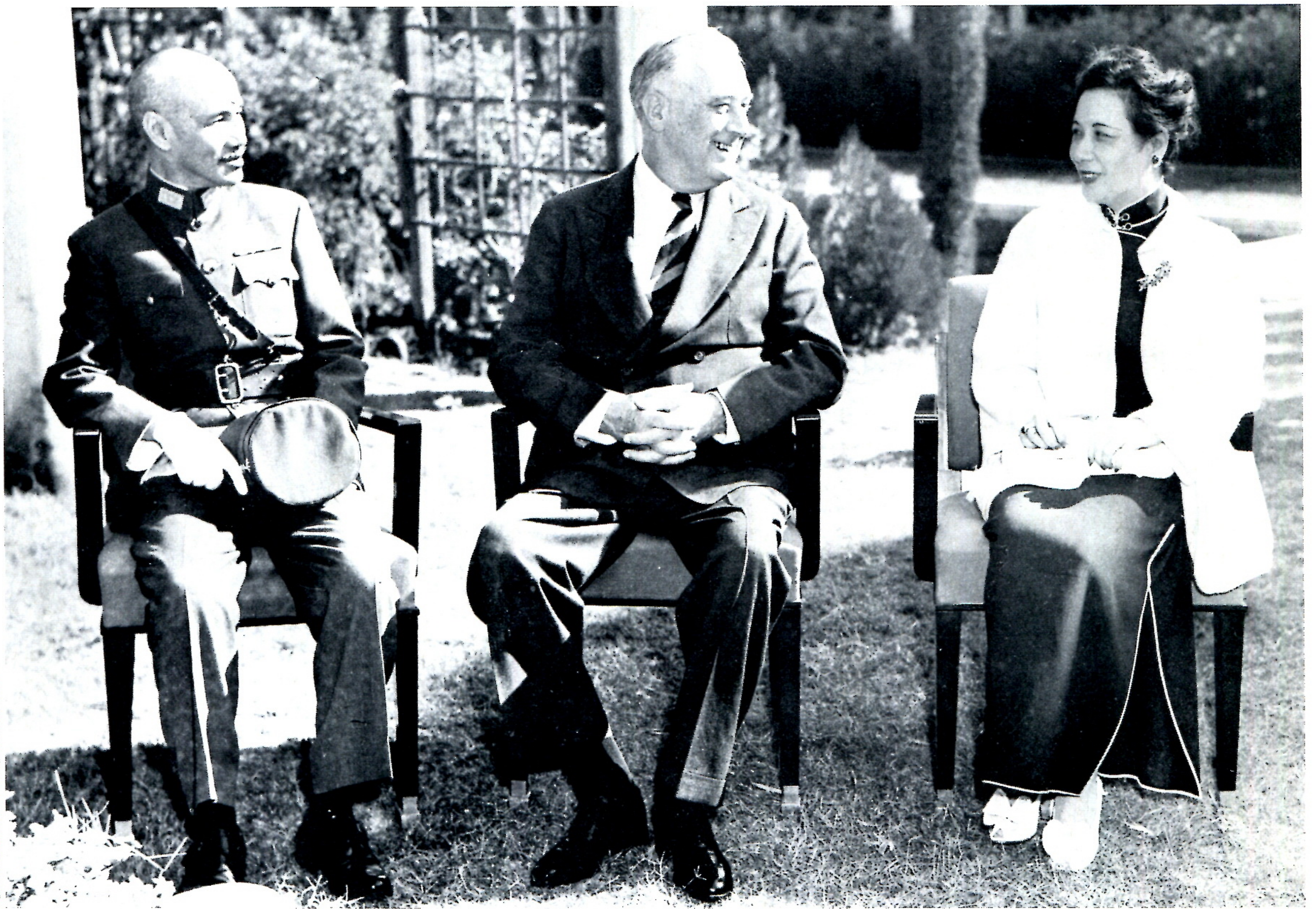
Dat China aan Engeland het recht betwistte tot het maken van verwijten over locale Chinees-Japanse regelingen ter stabilisering van de toestand, paste volgens Lovink geheel in de Chinese politiek. De Britten hadden immers niet anders gehandeld bij het sluiten van de Birmaweg. Zolang Engeland zich tegen Japan beperkte tot schijnbewegingen en 'de beste eigen troepen in het westen hield', zou men in China niet geneigd zijn zich op te offeren, met vermoedelijk als enig resultaat dat ten hoogste enkele Japanse divisies méér in China zouden worden opgehouden, dan wel — in het beste geval — een paar mijl teruggedrongen.

Lovink was van oordeel dat men in China, zelfs bij het bestaande gebrek aan modern materieel, tegen Japan veel meer had kunnen bereiken bij de aanleg van vooruitgeschoven vliegvelden en het inschakelen van Chinese verdedigingstroepen. Volgens hem hadden echter de richtlijnen van Londen en Washington niet gedeugd. China was te veel gepaaid en naar de mond gepraat. Van Mountbatten had hij begrepen dat deze zich gekortwiekend voelde door de Engelse belofte aan Roosevelt dat 'China met zachte hand geleid en in zijn bevelvoering erkend zou worden'. Volgens Churchill had vooral Amerika tijdens de conferentie van de drie ministers van buitenlandse zaken in Moskou gepleit voor de op 30 oktober 1943 getekende viermogendhedenverklaring (inclusief China dus), terwijl Roosevelt in november daaraanvolgend Tsjang Kai-sjek bij de *Sextant*-bijeenkomst had betrokken. Lovink meende overigens dat de Chinezen in de Brits-Amerikaanse houding slechts een bewijs van zwakte zagen. Wel vreesden ze het herstel van de Britse machtspositie, maar zij dachten de Amerikanen gemakkelijker om de tuin te kunnen leiden en ze tegen Engeland te kunnen uitspelen. China was 'het bot waarom men vocht'. Dat zou ook wel blijven, meende Lovink, als het zo doorging. Het zou ook anders kunnen, maar dan moesten Londen en Washington eens een hartig woordje spreken met Tsjang Kai-sjek en zijn omgeving. China was er immers reeds van overtuigd dat de Asmogendheden een nederlaag niet konden ontlopen. Mountbatten had, zo rapporteerde Lovink, de geallieerden de kip met het gouden ei van China genoemd. En China buitte die positie ook terdege uit.

DE OORLOGSLEIDERS OVER
DE STRIJD IN BIRMA

SEXTANT IN CAIRO

PROF. DR. A. F. MANNING

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Zonder zekerheid te hebben of Stalin wel naar de aanstaande topconferentie zou komen, reisden de politieke en militaire leiders van de wettelijke geallieerden eind november 1943 naar Cairo om daar allerlei problemen te bespreken. Vandaar uit zouden ze toch doorvliegen naar Teheran, want Oom Jozef liet eindelijk weten dat hij genegen was zijn Amerikaanse en Engelse 'vrienden' te ontvangen.

De conferentie van Cairo, voorbereid onder de naam *Sextant*, bracht de hele club van topmensen bijeen: Eden, Cadogan, Macmillan, lord Killearn, Harriman, Winant, Hopkins, McCloy, de generaals Marshall, Arnold en Stilwell, Brooke, Ismay, de admiraals King, Cunningham, Leahy, Mountbatten en nog een

President Roosevelt met Tsjang Kai-sjek en diens echtgenote. Mevrouw Tsjang trad in Cairo op als tolk voor haar man.

twintigtal andere VIP's. Vanuit Tsjoengking waren de Chinese *generalissimo* Tsjang Kai-sjek en zijn vrouw overgekomen. Een snipverkouden Churchill arriveerde op zondag 21 november en de volgende morgen om vijf over half tien landde 'De Heilige Koe', het vliegtuig van president Roosevelt, op Cairo West Airport. Op dat RAF-vliegveld maakte men zich al enige zorg over de vertraging, maar het bleek dat de Amerikanen na al die uren gele woestijn even naar het zuiden waren afgebogen om een stukje boven het groene Nijldal te vliegen en

vanuit de lucht de sfinx en de piramiden te bekijken. Om half elf arriveerde de president bij ambassadeur Kirks villa, gelegen in de luxueuze Mena-wijk, ruim tien kilometer van de Egyptische hoofdstad Cairo en vlak bij de piramiden van Gizeh.

De bedoeling van de besprekingen — althans van een voornaam punt ervan — was meer lijn te krijgen in de oorlog in Zuidoost-Azië. Daarom waren de Russen er niet bij nodig, in tegenstelling tot Tsjang, die op zijn beurt weer niets te maken had in Teheran, omdat de Chinezen alleen maar tegen de Japanners vochten en niet tegen de Asmogendheden. De Russen zouden het overigens vertikt hebben om met *generalissimo* Tsjang aan één tafel te zitten.

MEVROUW TSJANG

Cairo, 23 november 1943.

Gisteren werd mij gevraagd een bezoek te brengen aan mevrouw Tsjang Kai-sjek die haar intrek heeft genomen in een goedbewaakte villa in de buurt van Mena House. Toen ik zat te wachten, werd haar arts binnengelaten, een Chinees van middelbare leeftijd, die er intelligent en bezorgd uit zag. Ik ben er niet zeker van dat zijn levensverwachtingen even goed zijn als die van

zijn patiënte. In ieder geval kon wat ik mevrouw zou gaan zeggen wel eens van beslissende invloed zijn op zijn toekomst. 'Kent u mevrouws geschiedenis?' Ik legde uit dat ik niets van haar wist. Daar ik wel een en ander over haar wilde weten, stelde hij me toen kort en samenhangend op de hoogte. Mevrouw was voor verschillende kwalen bij vele doktoren in de Verenigde Staten geweest. In tijden van geestelijke spanning kreeg ze altijd netelroos, hetgeen voor het eerst gebeurd was na de dood van een familielid. Ook op het ogenblik had ze er last van. Ze was allergisch

voor allerlei dingen, onder andere voor schaaldieren.

Ik zei dat mevrouw, die inmiddels wist dat ik was aangekomen, zich misschien wel zat af te vragen wat wij aan het bekonkelen waren. Zou het niet beter zijn haar op te zoeken? Haar dokter stemde daarmee zenuwachtig in. Ik volgde hem naar boven, naar een kamer waar mevrouw in bed op ons wachtte. Ze is niet jong meer, maar er hangt een sfeer van distinctie over haar; ze heeft een zekere halfvergane charme bewaard. Ze spreekt Engels, zodat ik spoedig ontdekte

De zaken lagen niet zo eenvoudig. In het Westen was het oorlogsdoel van alle geallieerden uiteindelijk Berlijn. Maar in het Verre Oosten? Tsjang wilde baas in eigen huis worden en dat betekende dat hij met Engelse en Amerikaanse hulp de toestand van de burgeroorlog te boven wilde komen. Tot dan toe was hij in de oorlog lui geweest: hij had steeds om bommenwerpers gevraagd en de training van Chinese strijdkrachten vertraagd. De Engelsen dachten eerder aan de herovering van Singapore en Hongkong, aan herstel van hun eigen *Empire*, dan aan een verovering van Japan. Bovendien wilde Churchill beslist voorrang geven aan operaties in het Middellandse-Zeegebied. Eigenlijk was de Amerikaanse president de enige die nog voelde voor een rechtstreekse aanpak van Japan.

Daarbij kwam nog een ander probleem. De militairen, die onder elkaar al vergaderd hadden, waren het er nog niet over eens hoe de Japanners aangepakt moesten worden. Een aantal marine-experts meende dat de Pacific het beslissende strijdterrein zou zijn, terwijl anderen van oordeel waren dat vanaf Chinese vliegvelden de verbindingslijnen naar Japan en trouwens ook Japan zelf gebombardeerd moesten worden. Engelse en Amerikaanse infanteriegeneraals klaagden dat in Birma een '*forgotten front*' lag. Het zondagskind Mountbatten en de rauwe Amerikaanse junglegeneraal Stilwell waren hartstochtelijke advocaten van intensivering van de oorlog in Birma. Zij vonden dat daar de basis van de overwinning gelegd moest worden. Er zouden twee offensieven nodig zijn. Een in het noorden van Chinese, Engelse en Amerikaanse troepen onder Stilwell met het doel de landweg naar China te heropenen. Het ander in het zuiden om vanuit de Golf van Bengalen Rangoon te heroveren en vandaar uit naar Bangkok en Singapore door te stoten. Die aanval, operatie *Buccaneer*, moest geleid worden door Mountbatten, die zijn plannen al goed had voorbereid. Zijn troepen waren getraind voor een amfibische actie en hij had zelfs al een bevredigend aantal landingsvaartuigen weten te verwerven. Bovendien zou hij kunnen beschikken over vliegekampschepen uit het Middellandse-Zeegebied, omdat die daar na de ineenstorting van Italië en de verovering van de Italiaanse vloot niet meer nodig waren. Mountbattens voornemens werden echter ondergraven door de kritiek van Amerikaanse collega's, die erop wezen dat de Britten hun aanval beraamden met een overwicht van tien tegen één, terwijl de Amerikanen zelf hun eilandjes veroverden met een globale verhou-

ding in de orde van grootte van twee en een half tegen één.

Ofschoon de militaire adviseurs van een dergelijk kaliber waren dat ze de besprekingen aanzienlijk konden beïnvloeden, waren het de president, de *generalissimo* en de *prime-minister* die de beslissingen namen. Roosevelt vertelde zijn zoon Elliott dat hij tijdens een etentje met het echtpaar Tsjang scherper dan na vier uren confereren met de *Combined Chiefs* had gezien dat er in Zuidoost-Azië eigenlijk géén oorlog werd gevoerd. De Chinese leider verklaarde dat zijn troepen niet getraind waren en verstoken van de noodzakelijke uitrusting. Daar stond tegenover dat Tsjang Stilwell op een afstand hield, toen die aanbod de training te verzorgen. Tsjang wilde zijn troepen niet aan gevechten in Noord-Birma blootstellen, terwijl Roosevelt de Chinezen juist aan het vechten probeerde te houden gedurende de periode dat Europa het voornaamste front was. Om die reden ergerde de president zich ook over Churchill's passieve houding in verband met de aanleg van de Ledoweg: de nieuwe verbinding met China. Dat laatste was voor Tsjang wél aantrekkelijk, omdat hij dan verzekerd zou kunnen zijn van bevoorradings door de Amerikaanse troepen.

Churchill wilde alle krachten op Europa concentreren. Per slot van rekening was men er, ondanks de Italiaanse ineenstorting, nog niet in geslaagd om Rome te veroveren en hadden de Duitsers kort tevoren nog de eilandjes van de Dodekanesos kunnen bezetten. Tenslotte waren nog niet alle moeilijkheden overwonnen inzake de definitieve plaatsbepaling van de geallieerde invasie in West-Europa: operatie *Overlord*.

Tsjang Kai-sjek was ongetwijfeld de meest excentrieke figuur van de conferentie. Hij sprak geen woord Engels, maar zijn even aanstellerige als besliste vrouw fungeerde als tolk. Lord Ismay en anderen verdachten haar ervan de vertaling van haar mans woorden te doorspekken met eigen meningen. Overigens gaf Tsjang niet veel standpunten bloot. Allerm minst liet hij zich verleiden tot concrete afspraken over offensieven in Noord-Birma. Behalve zijn aandringen op de aanleg van de Ledoweg en zijn dringende verzoeken om levering van oorlogsmaterieel was zijn streven zich als vierde bij de Grote Drie te scharen het duidelijkst. Maar dat was weer onaanvaardbaar voor Roosevelt en Churchill, die zich realiseerden dat een dergelijke suggestie bij Stalin nimmer een willig oor zou vinden.

Roosevelt voelde dus het meest voor uitbrei-

ding van de oorlog in Birma en tegelijk voor een versterking van Tsjangs positie. Hij dacht dat China na de oorlog een grote mogendheid in het Verre Oosten zou worden en een stabiliserende kracht kon betekenen. Overigens was het nu ook weer niet zo, dat de Amerikaanse president overmatig veel aandacht aan de Tsjangs spendeerde. Zoals Churchill zijn dochter Sarah naar een cocktailpartij bij de *generalissimo* stuurde, zo bleef ook Roosevelt thuis en liet zich door zijn zoon vertegenwoordigen. Het spreekt vanzelf dat die een half uur lang opzichtig werd beziggehouden door mevrouw Tsjang: de jonge Roosevelt voelde zich onbehaaglijk tegenover de interessant doende, alleen maar instemmend knikkende gastvrouw, die haar hand telkens op zijn knie legde en deed alsof hij de machtigste man achter de schermen was. Toen ze zich eindelijk tot een andere gast wendde, nam hij opgelucht een stevige borrel: *I got myself a long stiff drink*.

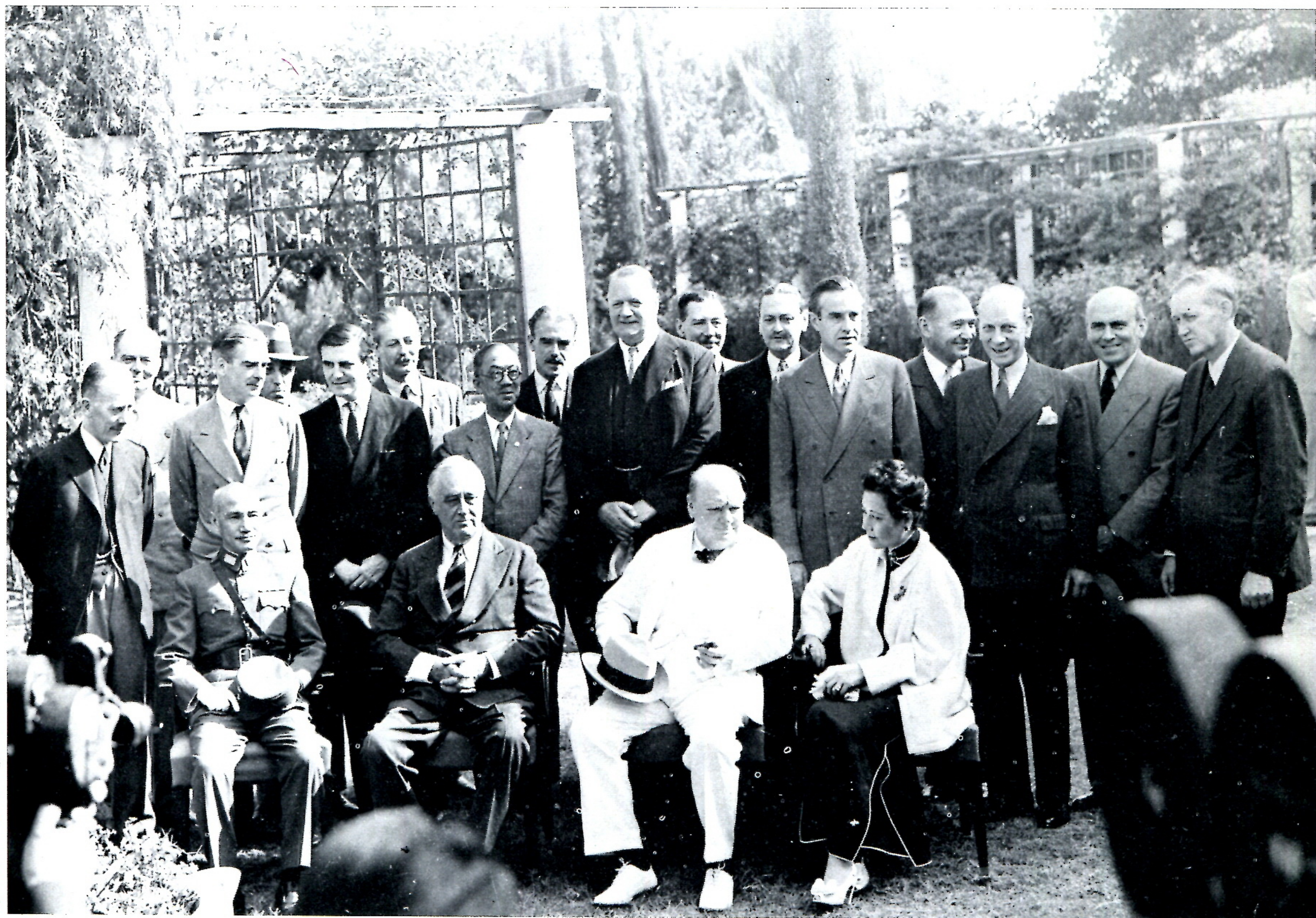
Wie de opvallend schaarse aantekeningen over de gesprekken van Churchill en Roosevelt met Tsjang doorleest en die combineert met verslagen van de besprekingen der *Combined Chiefs of Staff*, kan niet anders dan tot de conclusie komen dat het besluit om tot een aanval in Zuid-Birma over te gaan niet met grote overtuiging werd genomen en dat *Overlord* alle prioriteit zou behouden. Pas na de capitulatie van Duitsland zou de eindbeslissing in het Verre Oosten door een eendrachtige samenwerking worden geforceerd.

Het initiatief tot de ontmoeting met Tsjang in Cairo was van Roosevelt afkomstig, die handelde vanuit de traditionele Amerikaanse sentimenten jegens China en vanuit zijn persoonlijk denkbeeld dat China na de oorlog een grote mogendheid zou zijn. Op dat moment vond Roosevelt het urgent om Tsjangs oorlogsmoerel op te vijzelen. De oorlogswil en inspanningen van de Chinezen moesten worden vergroot. Meer niet voor het ogenblik, want anders zouden er wel meer protocollen zijn opge maakt. Tekenend voor de plaats van Tsjang in de oorlogskoalitie van de Grote Drie is het feit dat pas na het overleg met Stalin te Teheran een communiqué over *Sextant* werd vrijgegeven. Men kan nog verder gaan in het relativiseren van de betekenis van het besluit over het offensief in Zuid-Birma. Na hun ontmoeting met Stalin vlogen Roosevelt en Churchill weer terug naar hun villa's aan de voet der piramiden en heropenden ze op 4 en 5 december hun besprekingen over de oorlog. Volgens de Britse premier waren er nu twee nieuwe ontwikkelingen: Stalin had beloofd na de capitulatie van Duits-

dat ze zeer intelligent is. Ze was altijd moe, omdat de netelroos haar uit haar slaap hield. Ze wilde snel beter worden, zodat ze bereid was elke nieuwe remedie te proberen. Op dat moment ging de deur open en stond er een man in de deuropening met de hand op de deurknop. Mevrouw sprak hem in het Chinees toe en hij kwam op me toe. Het was een indrukwekkende bullebak, met een vierkante kin, slordig geschoren en als een monnik gekleed in een zwarte pij. Mevrouw legde uit dat dit Tsjang Kai-sjek was; hij gaf me een hand en trok zich toen weer terug. Toen mijn on-

derzoek was afgelopen, keek ze me vragend aan. 'Nou, en wat is er verkeerd?', vroeg ze. 'Niets', antwoordde ik. 'Niets?', herhaalde ze. Er speelde een flauwe glimlach om haar lippen. Ze keek me met meer belangstelling aan dan tevoren. 'Denkt u dat ik gauw weer beter zal worden?' 'Mevrouw, u zult pas beter worden als de spanning in uw leven is verminderd.' Ze keek me strak en onderzoekend aan. 'Ik heb in de Verenigde Staten vele doktoren be-

zoekt. Ze vertelden me allemaal mooie verhalen en zeiden dat ik gauw weer beter zou zijn, als ik dit of dat deed. U bent zo ongeveer de eerste eerlijke dokter die ik heb ontmoet.' Ze drukte op een bel en zei iets tegen een Chinese bediende, die even later terugkwam met een pakje dat mevrouw me toereikte met een charmante glimlach en enige woorden van dank. Het bevatte een fraai besneden, ivoren aantekenboekje. (Uit het dagboek van lord Moran, de lijfarts van Churchill)

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Deelnemers aan de 'Sextant'-conferentie in Cairo. Eerste rij van links naar rechts: generaal Tsjang Kai-sjek, president Roosevelt, premier Churchill en mevrouw Tsjang Kai-sjek. Achter hen, van links naar rechts: twee onbekenden; de Britse minister van buitenlandse zaken, Anthony Eden; de

Amerikaanse ambassadeur in Engeland, John G. Winant; de secretaris-generaal van de opperste Chinese Defensieraad, dr. Wang Tsjung-hui; achter hem de Engelse minister voor het Midden-Oosten R. G. Casey; de Britse ambassadeur in Egypte, lord Killearn (de grootste van de groep); de Amerikaanse

ambassadeur in Egypte, Alexander Kirk (zesde van rechts); de Amerikaanse ambassadeur in Moskou, Averell Harriman (vijfde van rechts), en de assistent van president Roosevelt, Harry Hopkins (geheel rechts). Alle overige personen op de foto zijn niet geïdentificeerd.

land mee te zullen doen tegen Japan en vervolgens hadden de westelijke leiders zich definitief en concreet gebonden aan invasies in Normandië en aan de Riviëra, welke over een half jaar zouden plaatshebben. Daarom moesten alle krachten eerst in het Westen worden ingezet en moest afwijzend beschikt worden op de jongste eisen van Mountbatten inzake het aantal

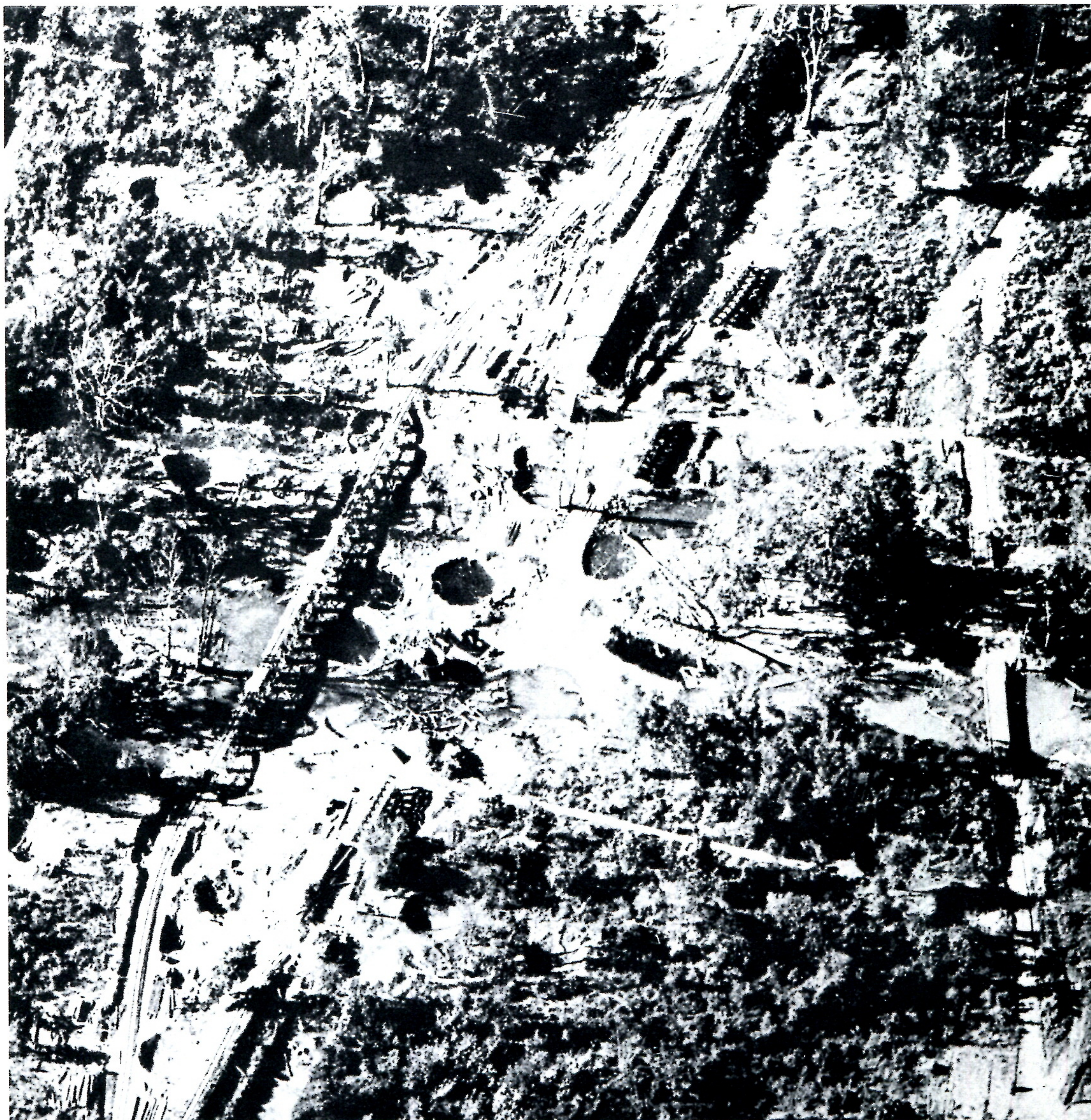
landingsvaartuigen dat in Zuid-Birma nodig was. Roosevelt stelde daartegenover de belofte die men twaalf dagen tevoren aan Tsjang had gedaan. Aan de impasse kwam een eind, toen Roosevelt na beraad met zijn adviseurs bij Churchill een privé-briefje liet bezorgen: 'Buccaneer is van de baan'. Het betekende dat de oorlog in Birma voorlopig op een laag pitje

werd gezet. Mountbatten en Stilwell waren woedend, maar Tsjang vond het eigenlijk wel best, want nu hoefde hij zijn troepenmacht niet te verzwakken door grootscheepse operaties tegen een vijand die wel door anderen verslagen zou worden. Tsjang spaarde zijn krachten: hij wist dat hij nog met andere tegenstanders rekening moest houden!

DE AANLEG
VAN DE BIRMASPOORWEG

DODEN SPOOR

PROF. DR. W. JAPPE ALBERTS

Imperial War Museum

Het probleem van de verbindinglijnen heeft in de Tweede Wereldoorlog een bijzonder grote rol gespeeld. De relatief korte en veilige verbindinglijnen die de Duitsers gedurende een groot deel van de oorlog in de gelegenheid stelden de samenhang van hun fronten te verzekeren en troepenverplaatsingen mogelijk te maken, verschaften hun een aanzienlijk voordeel boven de geallieerden, die slechts beschikten over lange en niet onbedreigde buitenverbindingen. Ook in de strijd in Oost-Azië nam het probleem van de verbindingen een belangrijke plaats in. Dit wordt bijzonder duidelijk bij een nadere beschouwing van de situatie en de strijd in Birma. De Japanse successen in dat land brachten twee gevaren mee: een Japanse inval in Brits-Indië

nen, doch de weg kwam pas tegen het einde van 1944 gereed. Churchill vond het belangrijker de Japanners in Zuid-Birma te bestrijden. De Japanse troepen daar werden versterkt en de Japanse legerleiding was kennelijk van plan haar greep op Birma te verstevigen. Daarom was het voor de Japanners van belang de landverbinding met Bangkok te verbeteren en zo de aanvoer van troepen en de bevoorrading ten gunste van de operaties langs deze weg te verzekeren.

Toen de Japanners het grootste gedeelte van Birma bezet hadden, kregen zij de beschikking over het bestaande spoorwegnet, dat merkwaardig genoeg geen verbinding had met de naburige landen. Van Rangoon uit liepen twee

Een derde hoofdlijn voerde in zuid-oostelijke richting en verbond Rangoon met de havenstad Moulmein; deze lijn was doorgetrokken tot de stad Ye, ten zuiden van Moulmein, en eindigde daar. Voor de Japanners was het van groot belang het isolement van het Birmaanse spoorwegnet op te heffen. De enige mogelijkheid daartoe was het tot stand brengen van een verbinding met Bangkok. Deze stad ligt aan de Golf van Thailand (Siam), die de Japanners maritiem beheersten, wat al spoedig in belangrijke mate minder het geval was met de Golf van Bengalen en de Golf van Martaban, waar geallieerde onderzeeboten het Japanse verkeer onveilig maakten. Het gevaar dat de Japanse troepen in Birma op die manier zouden worden

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

— dit gevaar werd afgewend — en het afsnijden van de verbinding over land tussen Brits-Indië en Nationalistisch China, waardoor de positie van Tsjang Kai-sjek hachelijk zou kunnen worden. De verbinding via de 'Birmaweg', die van Lashio naar China liep, werd door de Japanse bezetting van de streken ten noorden van de Mandalay onmogelijk gemaakt. De Amerikanen die de taak op zich genomen hadden de legers van Tsjang Kai-sjek te bevoorraden, drongen er toen op aan dat de Engelsen de zogenaamde 'Ledoweg' zouden aanleggen, die de stad Ledo zou verbinden met Nationalistisch China. Churchill ontried deze onderneming, omdat hij hem weinig urgent achtte en nogal nutteloos. Niettemin werd met dit werk begon-

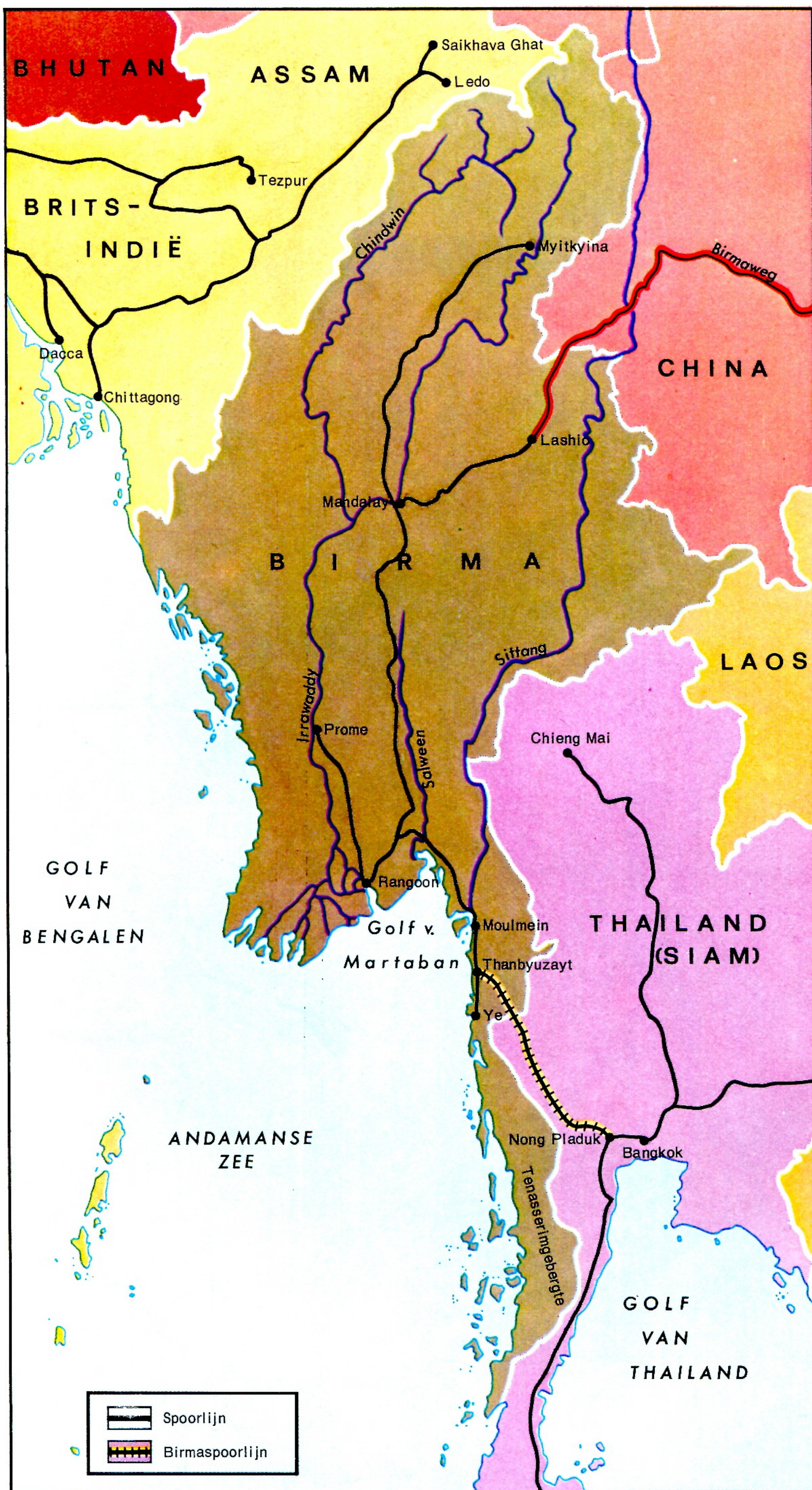
De Birmaspoorweg voerde voor een deel door een zeer moeilijk toegankelijk en met tropische vegetatie begroeid berggebied.

Linkerpagina: een luchtfoto van de spoorweg na een van de vele bombardementen die de Britse luchtmacht erop uitvoerde.

spoorlijnen naar het noorden. De eerste volgde tot Mandalay het dal van de Sittang en liep verder naar Myitkyina in Noord-Birma, waar de lijn eindigde. Een zijlijn verbond Mandalay weer met Lashio, aan het begin van de Birmaweg naar China. De tweede lijn verbond Rangoon met de stad Prome aan de Irrawaddy-rivier.

afgesneden van de overige door Japan bezette gebieden, was derhalve niet denkbeeldig.

De aanleg van een spoorlijn dwars door het noordelijk deel van het schiereiland Malakka was geen eenvoudige zaak. Het eerste obstakel vormde het Tenasserimgebergte, dat de smalle kustvlakte ten zuiden van Moulmein scheidt van de Thailandse laagvlakte. Dit gebergte bestaat uit bergketens, die in hoofdzaak van zuid naar noord lopen en het oost-westverkeer bijzonder bemoeilijken. Daarbij komt nog dat de regenrijke westmoesson op de westelijke hellingen een krachtige vegetatie heeft bevorderd, waardoor vrijwel ondoordringbare tropische regenwouden zijn ontstaan. Britse ingenieurs hadden reeds voor de Tweede Wereldoorlog

De Birmaspoorweg liep van Nong Pladuk in Siam naar Thanbyuzayt in Birma en sloot daar aan op het Birmaanse spoorwegnet. Het tracé voor de verbinding was reeds voor

de Tweede Wereldoorlog uitgezet door Britse ingenieurs en voerde door het sterk begroeide Tenasserimgebergte, waardoor de uitvoering van het werk bemoeilijkt werd.

een tracé ontworpen voor een spoorweg door het Tenasserimgebergte, maar van de aanleg was niets gekomen. Dit tracé liep van Thanbyuzayt aan de spoorlijn van Moulmein naar Ye, in zuidelijke richting naar de Drie-Pagodenpas en volgde vandaar het dal van de Mae Khwae Noi (een zijrivier van de Mekong) tot de Thailandse stad Nong Pladuk, waar het aansloot op de reeds in vroeger jaren aangelegde lijn naar Bangkok.

Na de bezetting van Birma besloten de Japanners dit plan in uitvoering te nemen. In september 1942 begonnen de werkzaamheden. Er waren bijzonder grote moeilijkheden te overwinnen. Niet alleen het gebergte en de flora vormden een probleem, maar ook de fauna, omdat in het gebied zeer veel slangen voorkomen, waaronder bijzonder giftige. Tegenover deze nadelen stonden enige voor de Japanners gunstige omstandigheden. Vooreerst was het Tenasserimgebergte geen oorlogsterrein; het dichtstbijzijnde front lag op een afstand van meer dan 2000 kilometer in het uiterste noorden van Birma. Wél voerden de geallieerden zo nu en dan luchtbombardementen uit. In de tweede plaats beschikten de Japanners over voldoende arbeidskrachten in de vorm van grote aantallen krijgsgevangenen, die ze bij de aanleg van deze 'Dodenweg' te werk stelden zonder zich zorgen te maken over de ontberingen die deze mensen moesten doorstaan en over het grote aantal slachtoffers, dat het klimaat en het meedogenloze regime van de Japanse legerleiding eisten. Omdat het aantal krijgsgevangenen dat het Japanse leger in Birma had gemaakt, niet toereikend was voor deze onderneming, werden krijgsgevangenen en dwangarbeiders van elders aangevoerd, met name uit Nederlands-Indië en Singapore. In deze laatste stad hadden zich 70.000 man aan de Japanners overgegeven, terwijl in Nederlands-Indië een ongeveer even groot aantal krijgsgevangenen was gemaakt. Deze gevangenen werden voor een belangrijk deel ingezet bij de aanleg van de Birmaspoorweg. De krijgsgevangenen uit Nederlands-Indië, waarbij zich ook Australische contingents bevonden, waren aanvankelijk grotendeels ondergebracht in militaire gevangenkampen op Java en Sumatra. Vandaar uit werden zij per schip naar Rangoon of Bangkok vervoerd.

Verscheidene schepen met hun opvarenden gingen daarbij verloren, doordat zij door geallieerde onderzeeboten werden getorpedeerd, waarvan de commandanten uiteraard niet konden weten, dat er krijgsgevangenen aan boord waren. Overigens werden niet alleen militairen uit de krijgsgevangenkampen naar Birma overgebracht; in de maanden oktober en november 1942, nadat de Japanners daaromtrent gegevens hadden verzameld, werden uit de burgerlijke interneringskampen op Java een aantal militairen, dat zich aan krijgsgevangenschap onttrokken had, afgezonderd. Ook deze gevangenen, voor het merendeel reservisten, werden geleidelijk aan op transport gesteld naar Birma.

Behalve mensen hadden de Japanners ook materiaal nodig, met name spoorwegstaven en dwarsliggers. Ze moesten dit voor een belangrijk deel verkrijgen door het opbreken van spoorlijnen elders in de bezette gebieden, onder meer op Java en Sumatra en op het schiereiland Malakka. Ter plaatse kon men steen en hout

Rechts: de 'Nippon Golden Arrow' was de spotnaam voor deze primitieve trein waarmee de Japanners de krijgsgevangenen van het ene werkkamp naar het andere brachten, als er weer een deel van de spoorbaan gereed was.

Midden: hoe primitief de dwangarbeiders in Birma gehuisvest waren, blijkt uit deze foto van het kamp Nakhorn Pathon. Deze krijgsgevangenen zijn leden van het KNIL.

Onder: het werk aan de spoorweg werd sterk vertraagd, doordat de geallieerden de lijn — en met name de bruggen — voortdurend bombardeerden. Deze vernielde brug werd na de oorlog aangetroffen bij Tawarkan.

verkrijgen; steen voor het baanlichaam en hout voor het bouwen van stations, loodsen en barakken voor de krijgsgevangenen, alsmede voor het stoken van de locomotieven. Ook de bruggen over de vele ravijnen werden bijna alle van hout gemaakt, omdat dit ter plaatse in ruime mate aanwezig was.

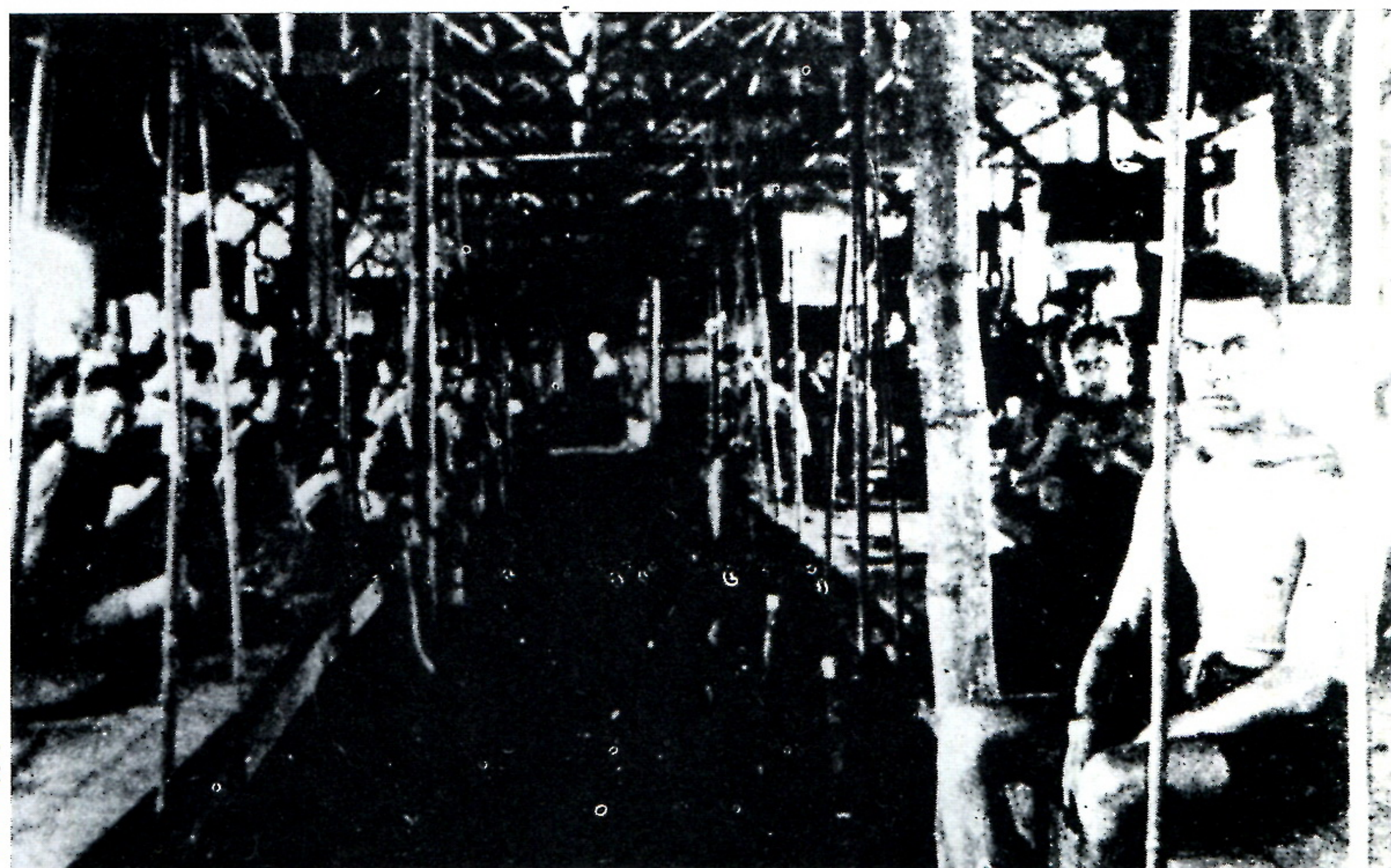
Met de aanleg van het ruim 400 kilometer lange traject werd aan de beide eindpunten een begin gemaakt, namelijk bij Thanbyuzayt aan de Birmaanse en bij Nong Pladuk aan de Siamese zijde. Aan elke zijde waren de arbeiders ondergebracht in een drietal kampen, die enkele kilometers van elkaar verwijderd lagen. Elk kamp had opdracht het bij het kamp behorende traject van ongeveer zes kilometer gereed te maken. Zodra deze trajecten voltooid waren, schoven de kampen op naar een volgend deel van het tracé, dat op dezelfde wijze behandeld moest worden.

Het terrein moest allereerst bosvrij worden gemaakt, daarna moest het geëgaliseerd worden en over het geëgaliseerde terrein moest tenslotte de spoorbaan worden aangelegd. Voor dit alles beschikten de arbeiders vrijwel niet over mechanische hulpmiddelen en zelfs niet over normale werktuigen of gereedschappen: er waren geen tractoren, geen bulldozers, geen zaagmachines, zelfs geen schoppen om de primitieve manden te vullen waarin de aarde vervoerd moest worden. Alles gebeurde met handkracht en met primitieve hulpmiddelen, die de gevangenen eerst zelf moesten maken, zoals schoppen van benzineblikken en van geëmailleerde reclameplaten. Herhaaldelijk was men genooddaakt rotsformaties op het tracé meters diep te ondergraven. Daartoe beschikte de krijgsgevangenen slechts over pikhouwelen, terwijl de uitgehouwen rotsblokken, die men weer nodig had voor de bouw van het baanlichaam, in manden weggedragen moesten worden, omdat er geen transportmiddelen waren. De arbeiders hadden met soortgelijke moeilijkheden te kampen bij het kappen van het oerwoud en het transport van het daarbij verkregen hout, dat vaak over grote afstanden diende te geschieden.

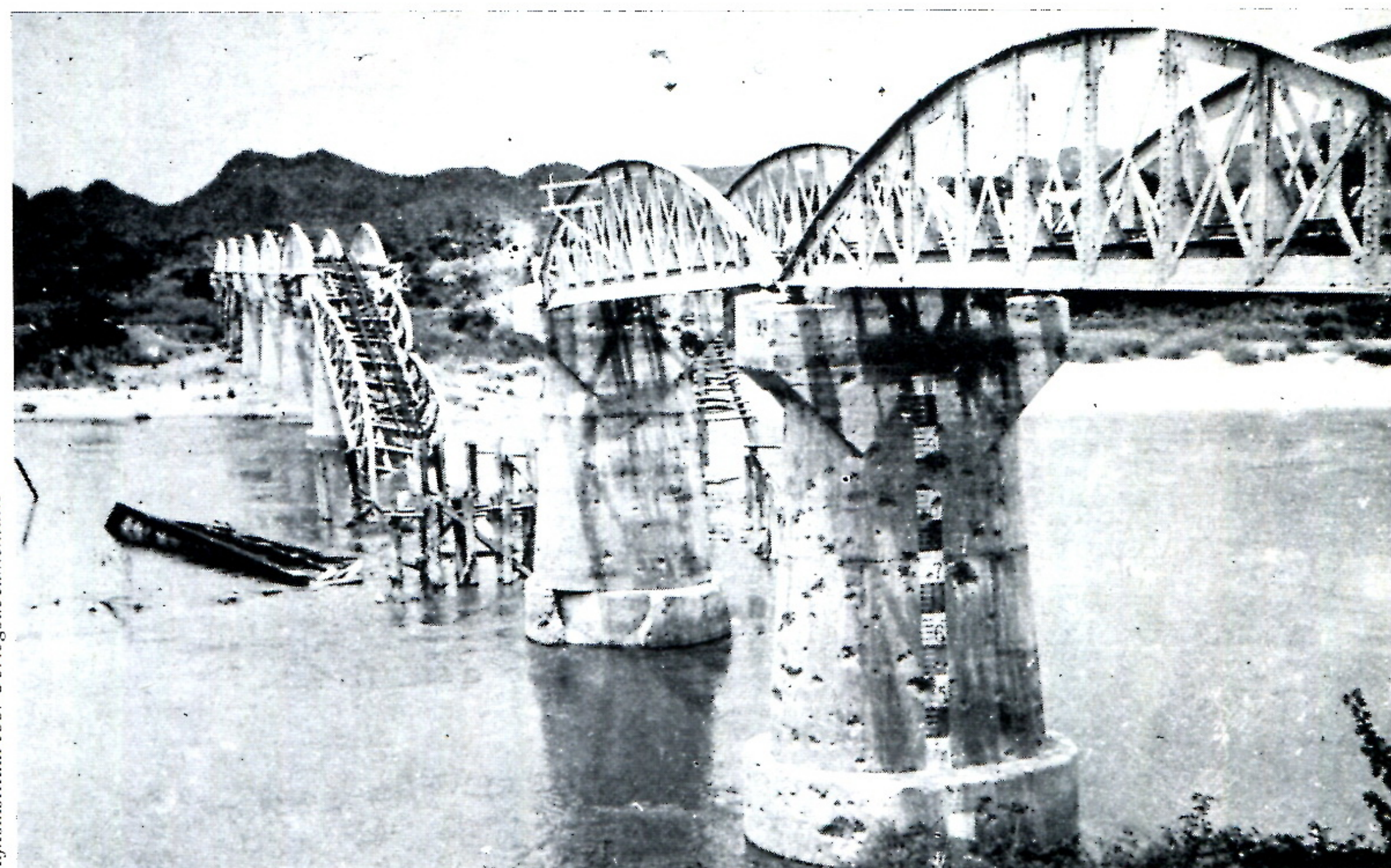
Al deze werkzaamheden moesten in ijlt tempo geschieden. Voor de meest bescheiden overgingen van menselijkheid was geen plaats. De Japanners hadden haast, want de spoorlijn vormde de noodzakelijke en enige verbindingsweg tussen Birma en Siam. De behandeling van de arbeiders was met deze omstandigheden in overeenstemming: met meedogenloze hardheid werden zij gedwongen tot onmenselijk zware en harde arbeid — soms wel zestien uren per

Imperial War Museum

Sectie Krijgsgeschiedenis v.d. Kon. Landmacht

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

dag, waarbij zieken niet gespaard of ontzien werden. Velen zijn daaraan bezweken. Maar niet alleen de zware arbeid eiste slachtoffers. Ook de onbeschrijflijke omstandigheden waaronder de arbeiders moesten leven — als men het zo nog noemen wil — waren uitermate ongunstig. De van *gedek* (gevlochten bamboe) opgetrokken barakken hadden een dakbedekking van *atap* (gedroogde en gebundelde palmbladeren), waardoor de regen van de westmoesson overvloedig binnendrong. In de barakken was per man veelal niet meer beschikbaar dan een uiterst klein oppervlak van één vierkante meter.

Tijdens de oostmoesson, de droge tijd, beschikten de gevangenen slechts over minimale hoeveelheden water. 'Het eten', zo vertelt iemand die deze ellende heeft overleefd, 'was bijzonder slecht; het bestond meestal slechts uit rijst met een dunne soep van water en minimale hoeveelheden watervruchten of Chinese knollen. Vlees werd vrijwel niet verstrekt, evenmin als vis of eieren. Groenten zag men sporadisch, zout zelden.'

Dat er duizenden arbeiders ziek werden, is begrijpelijk en de situatie werd nog verergerd, doordat medische verzorging en medicamenten ontbraken. Dysenterie, cholera, malaria, tropenzweren en andere ziekten hadden vrij spel en sleepten duizenden ten grave. Het enige geneesmiddel dat de Japanners verstrekten, was kinine ter bestrijding van de malaria, waardoor zeker 90% van de gevangenen en arbeiders was aangetast. De kininevoorraden hadden de Japanners gestolen in Bandung, de enige plaats in het Verre Oosten waar zich grote hoeveelheden van dit geneesmiddel bevonden. Van enige zorg voor de zieken was tijdens de spoorwegaanleg geen sprake. 'In Siam', zo vertelt een van de overlevenden, 'is het voorgekomen dat zelfs zieken die niet konden lopen, per draagbaar naar het werk werden gebracht om daar, liggend op een brancard, elkaar kleballen door te geven, die moesten dienen om de dijk op te hogen. Koortspatiënten die tijdens het werk ziek werden en zich bij hun Japanse of Koreaanse bewakers meldde, werden voor straf — om af te koelen van de koortshitte', zoals de bewakers zeiden — tot aan hun nek in de rivier gezet en moesten daar urenlang onbeweeglijk blijven staan.'

De lijn kwam in november 1944 gereed en werd onmiddellijk in gebruik genomen. Voor onderhoud en herstel — de geallieerde bombardementen namen toe in kracht en omvang — lieten de Japanners 50.000 krijgsgevangenen en arbeiders achter. De overigen werden afgevoerd naar Birma, Siam, Malakka en ten dele naar Japan. Bij de transporten over zee kwam een deel van hen om, omdat de schepen, volgestouwd met duizenden krijgsgevangenen, werden getorpedeerd.

De gevolgen van de mentaliteit van de Japanse legerleiding en de bewakers en van de omstandigheden waaronder gewerkt moest worden, waren rampzalig. Duizenden Nederlanders, Britten, Australiërs en Amerikanen alsmede tienduizenden Birmaanse, Chinese, Maleise en Javaanse dwangarbeiders hebben bij de bouw van deze spoorweg hun leven verloren. Er zijn ramingen die spreken van 150.000 doden. Bij hen die het onmenselijk bestaan overleefden, is de herinnering gebleven aan een onherstelbaar groot lijden.

KAMP DER VERDOEMDEN

Kin-Sa-Yok (Railroadkamp). Van 6 februari tot en met 13 april 1943 ben ik in dit kamp gebleven en ik kan niet anders zeggen dan dat het zijn naam 'Camp of the doomed' (het kamp der verdoemden), zoals het al gauw heette, ten volle verdiende. Het kamp Rin-tin, dat 18 kilometer noordelijk van ons lag, had een nog slechtere naam en heette dan ook 'Camp of Death' (het kamp des doods).

Het kamp was een transitokamp, midden in de jungle en vlak bij de rivier, hetgeen gedeeltelijk een groot voordeel was, namelijk wat bad-, was- en drinkwatervoorziening betrof. Ook kon de opvoer van vivres enzovoorts hierlangs plaatsvinden, indien de weg, zoals dat in de natte tijd voortdurend het geval was, onbruikbaar was geworden.

Het kamp zelf was nog in aanbouw, slechts een enkele hut bezat een goede dakbekleding en bamboestellages om op te slapen. (...)

Het hospitaal bestond aanvankelijk uit twee rijen tenten, elke rij telde vier tenten. Deze waren langwerpig, plusminus zes meter lang en vier meter breed. Het gehele complex lag iets buiten het eigenlijke kampement tegen de 'bush-bush' aan en had geen eigen accessoires. Een beschrijving van de toestand welke daar heerste, gaat boven mijn krachten. Men moet dit met eigen ogen aanschouwd hebben om er zich een voorstelling van te kunnen vormen en als geloofwaardig te aanvaarden.

Iedere tent was normaal berekend op zestien gezonde personen; door evenwel de patiënten als haringen in een ton naast en tegenover elkaar te leggen, konden er twintig en soms wel meer in, aldus had de Jap in koele berekening en sluwheid bedacht.

Dit waren evenwel allemaal zware zieken, van wie de meesten in het laatste uitputtingsstadium van bacillaire dysenterie verkeerden. Deze gingen veertig tot vijftig keer in de vierentwintig uur af, soms zelfs om de tien à vijftien minuten, zodat zij niets anders dan wat bloederig pus of alleen bloed produceerden.

Stervenden, ijelden en mensen die bij hun volle bewustzijn waren, lagen naast elkaar. Het verplegend personeel was onvoldoende, echte bedden waren er slechts enkele en de bamboekokers die ervoor gebruikt werden, waren buitengewoon onpraktisch, met het resultaat dat de patiënten er bijna altijd naast defaeceerden.

De mensen die zich nog voort konden bewegen, deden hun behoefte in lege taotjo-vaatjes, door de Jap verstrekt. Taotjo zijn gegiste sojabonen, zeer voedzaam en veel vitaminen, vooral van het B-complex, bevattend, dat de Japanse soldaten en de Koreanen, de bewakingstroepen, kregen; wij bleven hiervan gespeend.

Deze vaatjes stonden voor de ingang van iedere tent, op de vaatjes was een soort bamboebril gemaakt. Door een verpleger werd de patiënt naar deze primitieve gelegenheid gebracht en deze moest daar voorlopig alleen gelaten worden, aangezien de verpleger ieder ogenblik ergens anders moest zijn. Dikwijls gebeurde het dan ook dat bij terugkomst de zieke was flauwgefallen en naast het tonnetje in zijn eigen ontlasting lag.

De patiënten lagen op de grond in stof en vuil en

zagen er ontoonbaar uit; slechts een enkele die zichzelf herhaaldelijk bevuilde, en patiënten met hoge koorts konden zo af en toe gewassen worden door de verplegers, die dikwijls vierentwintig uur in touw waren en afknaptten door oververmoeidheid of omdat ze zelf ziek werden. Begrijpelijkerwijze was de vliegenplaag ontzettend.

Behalve patiënten met dysenterie lagen er met beri-beri, pellagra, hongeroedeem (dit waren alleen de ergste vormen van deze ziekte), longontsteking, difterie en grote tropenzweren. Bij het laatste stadium van pellagra kondigde het einde zich dikwijls aan door acute verwardheid, de patiënten leden aan hallucinaties en lagen soms dagenlang te gillen, voor zij een onmenselijke dood stierven.

De stank in de tenten was de meeste tijd meer dan afschuwelijk.

Na enige tijd mocht er buiten het tentenkamp op de weg naar de begraafplaats een lijkenhuisje van bamboe gemaakt worden, zodat de overledenen niet meer naast de tenten opgebaard hoefden te worden. De capaciteit hiervan was evenwel gering, zodat op dagen dat er veel sterfgevallen waren, de oude toestand toch weer bestond en de patiënten, die vanwege de koude op eigen verzoek dikwijls naar buiten gebracht werden om te zonnen, lagen dan naast de overledenen in de beschutting van de tenten. Ze waren evenwel zo apatisch, dat dit gebeuren volkomen langs hen heen ging.

Ik moet toegeven dat er bij aankomst vele wan-toestanden waren die door ons zelf verbeterd konden worden. Deze verbetering werd direct ter hand genomen.

Toen er eens 's avonds laat sterfgevallen waren en de lijken gedurende de nacht in het huisje moesten blijven, is het gebeurd dat 's morgens ontdekt werd dat de honden, half wilde 'brutes', die meer op hyena's dan op honden leken, zich aan deze lijken tegoed hadden gedaan. Om dit te voorkomen en ook om licht te hebben stond de Jap toe dat er gedurende de nacht op het hospitaalsterrein en voor het lijkenhuisje grote vuren werden gestookt. Zo lukte het de honden op een afstand te houden.

Na veel geconfereer kregen wij het tenslotte gedaan om lage bamboestellages in de tenten aan te mogen brengen, zodat de patiënten niet meer op de grond lagen, hetgeen bij de koude welke er 's nachts heerste, een uitkomst genoemd mocht worden.

Vele patiënten lagen dag en nacht naakt, omdat de kledingstukken die ze hadden, absoluut ontoereikend waren daar ze zich voortdurend bevuilden. Eerst veel later ging de Jap tot verstrekking van enkele dekens over, welke aan de ergste zieken gegeven werden.

De bamboe baleh-baleh's moesten door de doktoren en verplegers gemaakt worden, echter zonder dat gereedschap werd verstrekt. Met veel moeite konden wij zo af en toe een kapmes en een zaag lenen van corveeërs die daar in de buurt in het bos werkzaam waren; dit moest evenwel heimelijk geschieden. Het maken van deze baleh-baleh's heeft dan ook verscheidene weken geduurd.

(Uit: 'Bushido', door J. M. Cannoo, arts — Leiden 1947)